

Буряадай Залуушуул

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРАНА

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛОЙ ОРГАНИЗАЦИИН ОРГАН

ГАЗЕТЭ 1951 ОНОЙ ОКТЯБРИИН 1-hЭЭ БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото, апрелиин 14, 1990 он

№ 15 (7091)

Сэн 5 мүнгэн.

2-дохи ТЭЦ-эй баригдажа дүүрэхэдэ, гэрнүүдтэтнай хододоо урин дулаан байхал!

«БУРЯТЭНЕРГОСТРОЙ» ТРЕСТЫН 1-ДЭХИ СМУ-ДА

Улаан-Үдын 2-дохи ТЭЦ барилгада хабаадалсахаар имиэ мэргэжэлтэд уригдана:

— шулуушад, штукатур-шэрдэгшэд, плотнигууд-бетонщигууд, түмэр бетон хэрэгсэлнүүдые хабсаргаха талаар монтажнигууд, газоэлектрогагнууршад, мастернууд, прорабууд.

2-ДОХИ ТЭЦ-ТЭ ХҮДЭЛҺЭ!! ХҮНҮҮД ҺАЙН САЛИН ХҮЛҺЭ АБАДАГ!

— Хэһэн ажалай, тусхай хэлсээнэй ёһоор салин хүлһэн түлэгдэхэ. Нэгэ жэл соо хүдэлөөд байхадаа, 50 процент шагнал абтаха, саашадаа олон жэлдэ хүдэлһэнэйнгээ туршада хүдэлмэриин стажһаа дулдыдан процентнь нэмээгдэхэ.

— Управлениин хүдэлмэрилэгшэдтэ гол салин хүлһэндэ 40 процент коэффициент, таһалгарягүй ажалай стажай түлөө процент нэмэгдэхэ гэбэл: түрүүшын жэлдэ хүдэлһэнэй һүүлээр 10 процент, гурбан жэлэй һүүлээр 20 процент, табан жэлэй һүүлээр 30 процент нэмэгдэхэ.

— Хүдэлмэришэд амаралтаһаа гадуур олон жэлдэ хүдэлһэнэйнгээ түлөө зургаан хүдэлмэриин үдэр хүрэтэр түлбэритэй нэмэлтэ амаралта абаха. Хоер жэл болзортойгоор барилга дээрэ хүдэлхэеэ ошоһон хүдэлмэришэдтэ бусаалтагүйгөөр нэгэ дахин 200 түхэриг хэмжээнэй пособи түлэгдэхэ.

2-дохи ТЭЦ-тэ хүдэлбэл, заатагүй байра абахат!

— Ганса бэе хүндэ Энергетик поселогой гүйсэд түхеэрэлгэтэй хамтын байрада комнато үгэхэ.

— Табан жэл хүдэлһэнэй һүүлээр ээлжээнэй ёһоор гүйсэд түхеэрэлгэтэй гэр байра үгтэхэ.

2-дохи ТЭЦ нэмэлтэ туһаламжа хүргэхэ!

Городой баталагдаһан маршрудай ёһоор управлениин албанай автобусуудаар ажалдатнай абаашаха, ажалһаатнай асарха.

Хүндэтэ нүхэдүүд! Таанадые ажалда орохыетнай уринабди.

Манай адрес: 671225, Зверосовхоз поселок, «Промстрой» 1-дэхи СМУ, телефон: 2-68-10. Терешковай болон З. Космодемьянскаягай үйлсэнүүдэй буланһаа тэрээгүүр гарадаг дежурна автотранспортаар үглөөнэй 7 саг 30 минутада управлени ерэхэдэтнай болохо.

Апрелиин 11-дэ Москвада ВЛКСМ-эй XXI съезд хүдэлмэреэ эхилбэ

КОМСОМОЛ ЯМАР ЗАМААР ДАБШАХАБ?

Москвада апрелиин 11-дэ ВЛКСМ-эй XXI съездые заншалта СССР-эй Гимн нээгээгүй. Гимнын һүр жабхалантайгаар соностохогүйдэ нэгэл һонин шэнги байгаа.

Эндэ һая студенческэ хуралдаан, Россин комсомолой съезд үнгэрөө һааб даа. Игэжэ комсомолшууд зүбшэн хэлсэгдэхэ асуудалнуудые тоб гэмээр табижа һураха еһотой байгаа гэжэ һанахаар һэн. Теэд съездын түрүүшын үдэр тад ондоо байдал харуулаа. Регламент болон повесткэ тушаа асуудалнуудые зүбшэн хэлсэлгэдэ нилээд ехэ саг баргадаһан байна. Иимэ «гуримые» заншалта болгоогүй һаа һайн байгаа гэжэ һанагдана.

Залуушуулай хуралдаанда хабаадаһан 2 мянга гаран делегадууд регламентын асуудал бүхэлиин үдэр соо гэхэ гү, али үдэшын суглаан хүрэтэр шиидхэгдэжэ ядашоо. Түрүүшээр ВЛКСМ-эй ЦК-гай тоосоо шагнаха гү, али ВЛКСМ-эй зүгһөө СССР-эй арадай депутадуудай группада үгэ үгэхэ гү, али үгэ булялдаанай түбүүдтэ хүдэлмэрез эхилхэ гү гэһэн асуудалнууд удаан шиидхэгдэээ. Залуушуулай союз ямар байха еһотойб гэһэн гол шухала асуудалда тоб гэмэ харюу үгэхэ гээшэ энэ съездын зорилго мүн. Теэд иимэ шухала асуудал шиидхэхэеэ байһан аад, юундэ регламентда анхарха болооб гэжэ гайхахаар байгаа һэн. Забһарлалай үедэ журналистнууд делегадуудые тойрожо, олон асуудалнуудые табиһан байна.

Регламент баталхаһаа урда тээ съездын түрүүшын минутаһаа үсөөнхидэй эрхэ хамгаалха хэрэг делегадуудай анхарал татаа. Диилэнхи делегадууд гараа үргэжэ, үсөөн делегадуудай эрхые мэдэрһэн нэмэлтэ оруулагдаа. Эндэ онсо һанамжын еһоор, олонхи делегадуудай гараа үргэһэнэй еһоор документ баталан абтажа, хабсаргалта болгожо оруулагдаа. Энэ һэжэг түрүүлээ. Бүлэг делегадуудай эрилтэнүүдые харуулһан суглуулбари түгэсхэлэй документнүүд болохогүй гээшэ гү гэһэн асуудал эндэ гараба.

ВЛКСМ-эй ЦК-гай нэгэдэхи секретарь В. Мироненко хуралдаан дээрэ элидхэл хээ.

— Манай съездын ээлжээтэ бэшэ, шухала съезд болоно,— гэжэ В. Мироненко хэлэбэ.— Союз мүнөө хоер замай нэгыень шэлэхэ еһотой. Нэгэдэхинь гэхэдэ, хубилжа байһан үйлэ хэрэгүүдэй хашалта доро эволюциез үргэлжэлүүлхэ гү, али партиин дали доро хүшэр хүндэ сагуудай үнгэрхые хүлеэхэ еһотой болоно гү? Хоердохи замынь гэхэдэ, Союз өөрынгөө политическэ байдал тодорхойлхо зэргэтэй. Организациин зорилгонуудые программна документ соо харуулха. Шэнэ устав баталан абаха. Залуушуултай саг үргэлжэ уулзажа, хөөрэлдэжэ байха. Ажабайдал өөрөө тэрэниие эсэслэн шиидхэнэ бээз.

Эндэ хоердохи зам дурадхагдана. Тэрэ юундэ хэрэгтэйб? Союздахи байдал ажал хэрэгүүдые бодотоор сэгнэхэ. Илангаяа һүүлшын гурбан жэлнүүдэй дүй дүршэлые хараада абалсаха.

— ЦК-гай тоосоое сэгнэхэ зуураа, тэрэ ямар эрхэ байдалда хүдэлхэ баатай болооб гэжэ хаража үзэхэ хэрэгтэй,— гэжэ элидхэлшэ тэмдэглэбэ.— Энэмнай политическэ шэнэ гуримай мүндэлһэн хэһа саг. ЦК ехэл орео байдалда ороо. Урдынхи албан хойрог болон зандаран зонхилолгын онол арганууднаа зоригтойгоор, эрид шууд арсахадаа, манай олохон организацинуудай ажаһуужа, хүдэлжэ шадахагүйнь бүри тодоор элирээ юм. Теэдшье манай организацинууд дээрэһээ мүнгэ хүлеэжэ һурашанхай бшуу.

Бидэ социалис болон коммунис үзэл бодолһоо арсанагүйбди. Зүгөөр тэрэнэй хүгжэлтэ зогсошоо гэжэ бидэ тоолохогүй байнабди. Бидэ орон дотор залуушуулай демократическа хүдэлөөе амаршалнабди. Гэбэшье комсомол энэ хүдэлөөе хүгжөөхын тула мүнгэ һомолхо аргагүй бшуу. Тиимэһээ бүхы юумые үнэн зүбөөр бодотоор ойлгожо абаха хэрэгтэй. Залуушуулай олон янзын хүдэлөөе хүгжөөхын тула гүрэнэй зүгһөө мүнгэн хэрэгтэй болохо бшуу. Гүрэндэ туһаламжа хүргэхыень эрилтэ табиял.

М. С. Горбачев, Л. Н. Зайков, В. А. Крючков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, А. Н. Яковлев, А. В. Власов, А. И. Лукьянов, Е. М. Примаков, Б. Г. Пуго, Г. П. Разумовский, Д. Т. Язов, А. Н. Гиренко, Ю. А. Манаенков, Е. С. Строев, Г. И. Усманов, И. Т. Фролов съездэ хабаадалсаа.

Съезд апрелиин 17 болотор үргэлжэлхөөр хараалагдана.

Москва.

А. АЗАРОВ, В. ЗАДЕРА, А. ЗОРИН, А. МОГУЧИЙ, И. ТИМОХИНА, ТАСС-ай корр.

ОБКОМОЙ ГАШУУН ХИЛЭЭМЭН

Һаяхан эхин организацинуудта комсомолой обкомой бюрогой гэшүүн Михаил Полютовһаа иимэ асуудал һураа: обком юу хэдэг бэ? Дэмы хилээмэ эдижэ байдаггүй гү? Обкомой бюрогой һүүлшын заседани дээрэ (тииһээ тиитэрээ 14 шухала асуудал хаража үзэгдөө, заседани үглөөнһөө үдэшэ болотор үргэлжэлөө) байгша оной нэгэдэхи кварталай туршада ВЛКСМ-эй обкомой бюрогой хэһэн ажал тухай мэдээсэл хаража үзэгдөө. Комсомолой тоосоото-һунгалтын областной XXXIV конференциин шиидхэбэринүүдые дүүргэхэ шэглэлтэйгээр бюрогой болон секретариадай ажал хүдэлмэри ябуулагдаа, комсомолой тоосоото-һунгалтын суглаанууд, конференцинүүд болон тоосоото-һунгалтын областной XXXIV конференци дээрэ хэлэгдэһэн шүүмжэлхы ажаглалтанууд болон дурадхалнуудые бэелүүлхын тула тодорхой хэмжээ ябуулганууд зохеогдожо баталагдаа гэжэ тэндэ элирбэ. Энээнтэй хамта РСФСР-эй, Буряадай АССР-эй болон нютагай Соведүүдэй арадай депутадуудые һунгалгада бэлдэхэ талаар нилээд ехэ хүдэлмэри ябуулагдаа. ВЛКСМ-эй обкомой дэргэдэ арадай депутадуудые һунгалгада бэлдэхэ талаар штаб байгуулагдаа, ВЛКСМ-эй горкомуудай, райкомуудай нэгэдэхи, хоердохи секретарьнартай зүблөөн, республикын социально-экономическа хүгжэлтын, нацинууд хоорондын харилсаануудай, экологическа, һунгуулиин кампаниин онсо түхэл шэнжэнүүдэй асуудалнуудаар Буряадай АССР-эй арадай депутадуудта залуу кандидадуудтай, тэдэнэй этигэмжэтэ хүнүүдтэй уулзалга-семинар үнгэргэгдөө.

Республикын ВЛКСМ-эй районно болон городской комитедүүдтэ бодото туһаламжа хүргэхэ талаар горитойхон хүдэлмэри ябуулагдаа. Тиин обкомой харюусалгата хүдэлмэрилэгшэд Муйска, Баунтын, Хойто-Байгалай, Ахын, Түнхэнэй, Тарбагатайн, Прибайкалиин, Мухар-Шэбэрэй, Бэшүүрэй районуудаар ябаа, БСХИ-гэй, ВСТИ-гэй, ТМУ-гай ВЛКСМ-эй комитедүүдтэ туһаламжа хүргөө. ВЛКСМ-эй Түнхэнэй, Тарбагатайн райкомуудай мүнгэн һангай, ажахын ажал ябуулга, залуушуулай үүсхэлнүүдэй жаса шалгагдаа. Баунтын районой Ципиканай, Ивалгын районой Сотниковой шубуунай фабрикын комсомолой эхин организацинуудта счедууд нээгдээ.

Түрүү дүй дүршэл шудалха, дэлгэрүүлхэ зорилготойгоор Яруунын районой «Победа» колхозой комсомол-залуушуулай коллективэй бааза дээрэ залуу арендаторнуудай һуралсал үнгэргэгдөө. Һуралсалай методическа түб түсэбэй еһоор 412 комсомолой хүдэлмэрилэгшэд болон эдэбхитэдые һургаха байһан аад, 12 потогой туршада 215 хүниие һургаа. Энэнь 52 процент болоно. УМЦ-дэ хэшээлнүүдые үнгэргэхын тула дүй дүршэлтэй иимэ багшанар уригдаа: эрдэмэй 2 доктор, эрдэмэй 14 кандидат, доцентнүүд, партийна, совет 14 хүдэлмэрилэгшэд, комсомолой 17 хүдэлмэрилэгшэд.

Республикын районуудта 26 документ, тэрэ тоодо 16 бэшэг, бюрогой, секретариадай 10 тогтоол эльгээгдээ. Бүхыдөө ВЛКСМ-эй обкомдо 260 документ бүридхэлдэ абтажа, элдэб эмхинүүдтэ, мүн 271 телекснүүд болон телеграмманууд эльгээгдэһэн байна.

ВЛКСМ-эй ЦК-һаа, КПСС-эй обкомһоо болон Совминһаа 142 документ абтажа, тэдээнһээ 2 тогтоол; 4 бэшэг хиналта доро табигданхай.

ВЛКСМ-эй обкомой үзэл сурталай таһагай хабаадалсалгатайгаар залуу түүхэшэдэй ассоциаци байгуулха талаар учредительнэ суглаан үнгэргэгдөө юм. Тус ассоциаци залуу түүхэшэдэй мэргэжэлэй талаар тохонижолгын, республикын түүхэ харуулгын, лекционно, пропагандистска хүдэлмэри үнгэргэлгын асуудалнуудые шиидхэхэ уялгатай. Тоосоото-һунгалтын областной XXXIV конференциин делегадуудай дурадхалаар ВЛКСМ-эй обкомой дэргэдэ 17 хүнһөө бүридүүлэгдэһэн комисси байгуулагдаа. Тус комисси ВЛКСМ-эй Уставай проектдэ ба комсомолой областной организациин политическэ программада ороходурадхалнуудые зохеохо, зүбшэн хэлсэхэ талаар гурбан заседани үнгэргөө.

ВЛКСМ-эй областной комитет физикээр, агрономигаар, харин хэлээр ВСТИ-гэй, БСХИ-гэй студентнүүдэй дунда зонын олимпиада бэлдэжэ үнгэргөө. Мүн мартын 23-һаа 28 болотор Улаан-Үдэ хотодо физикээр, химеэр, математикаар һурагшадай бүхэроссин олимпиада болоо. Харин гүрэнүүдэй һурагшадай Бүхэсоюзна мэдээсэлэй интернациональна уулзалгада делегаци эльгээгдээ. Февралиин 17-до пионернүүдэй городской байшантай хамта «Хүүгэд — хүүгэдтэ» гэһэн ябуулгын үедэ выставкэ-ярмаг үнгэргэжэ, 2 мянган түхэриг Ленинэй нэрэмжэтэ жасын Буряадай отделенидэ эльгээгдээ. Мартын 4-дэ хамтын телеспринт үнгэргэгдэжэ, 842 мянган түхэриг, тэрэ тоодо ВЛКСМ-эй обком 2 мянган түхэриг эльгээһэн байна. Февралиин 15-да наһа бараһан интернационалист сэрэгшэдэй дурасхаалай үдэр үнгэргэгдөө.

1988—1990 онуудай үе соо интернационалист сэрэгшэдэй хүшөө барихын тула 22 675 түхэриг эльгээгдэбэ.

ВЛКСМ-эй ЦК-гай «Сагаан тэргэ», «Самбист», «Гүрэмэл бүмбэгэ», «Алтан ша[illegible]» гэһэн шангай түлөө спортивна[illegible] мүрысөөнүүд, мини-футболоор городой мүрысөөн үнгэргэгдөө. Январьһаа март һара хүрэтэр хугасаа соо «Спутник» БММТ 4 мянган туристнуудые хангаа. Хүдэлдэг залуушуулай бүлэгүүд Англи — Франци, ГДР, Болгари, Греци, Сири ошоо.

Яруунын, Кабанскын, Хяагтын районуудай һурагшадай бүлэгүүд үбэлэй болон хабарай амаралтануудай үедэ Союз соогуураа ябажа, Москва, Брянск, Ленинград, Киев ошоһон байна.

Мартын 27-до туристическэ поездын бүридэлдэ 400 һурагшад оруулагдажа, Улаан-Үдэ — Шэтэ — Владивосток — Хабаровск — Благовещенск гэһэн замуудаар аяншалаа.

Монголой Ревсомолой комитедүүдтэй харилсан ажаллаха тухай баталагдаһан хэлсээндэ нэмэлтэ болгогдон, Улаан-Баатарай түмэр замай Ревсомолой комитедэй залуушуулай түбтэй бүлэгүүдые андалдаха тухай хэлсээн баталагдаа.

1990 оной нэгэдэхи кварталай туршада ВЛКСМ-эй обкомой хүдэлмэриин түсэб гүйсэдөөр дүүргэгдээ. Ямар һайнаар хүдэлөө гээшэб гэжэ һанахаар бэшэ гү? Һүүлшын бюрогой ажал хүдэлмэреэр комсомолшууд һонирхохол байха гэжэ һананаб. Тиигээд энээн тухай хэлээд туршаһууб. Манай делегадууд ВЛКСМ-эй XXI съездэ обкомой комиссиин бэлдэһэн ВЛКСМ-эй Уставай проектээр дурадхалнуудай пакедтэй ошобо.

Бюро «Интернациональна хүмүүжүүлгын талаар ВСГИК-гай, ИПТ-гэй ВЛКСМ-эй комитедүүдэй хүдэлмэри тухай» тогтоол баталан абаа. Эхин организацинуудай үүсхэлнүүдһээ уламжалан, интернациональна хүмүүжүүлгые һайжаруулха талаар хэмжээ ябуулгануудые зохеохоор тэндэ хараалагдаба.

1990 оной туршада бэелүүлэгдэхэ обкомой хүдэлмэриин түсэб баталагдаа. Комсомолой тодорхой ажал хэрэгүүдые бэелүүлһэнэй ашаар түсэбэй хэр зэргээр дүүргэгдэжэ байһые таанад ойлгожо абана бээт. Энээн тухай дэлгэрэнгыгээр мэдэхэ хүсэлтэй байбал, районно комсомолой организацинуудта хандахадатнай болохо. Түсэб соо «олон» гэһэн үгэ ходо ходо ушарха байха. Олон олимпиаданууд, конкурснууд, мүрысөөнүүд, следууд, концертнүүд, харалганууд, һуралсалнууд, семинарнууд, түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөнүүд гэхэ мэтэ яһала олоор оруулагданхай.

Бюро ээлжээтэ пленумдэ саг үргэлжын комиссинуудай хүдэлмэриин дүрим, статус, бүридэл дурадхаха. ВЛКСМ-эй ЦК-һаа һомологдоһон мүнгэ хубаарилха тухай асуудалые бюро хоер үдэр соо шиидхэхээр һунааба. Комсомолой аппарадууд энэ асуудал шиидхэһэн тухайгаа мэдээсэхэ юм бээз.

РСФСР-эй, Буряадай АССР-эй, нютагай Соведүүдэй арадай депутадуудые һунгалта хоер шатада үнгэргэгдөө. Россин парламентда Буряадай комсомолһоо депутадууд дуталдаха байна. Харин Буряадай АССР-эй Верховно Соведтэ һунгагдаһан залуушуулһаа 5 хүнэй 3-ниинь ВЛКСМ-эй гэшүүд. Эдэмнай үсөөхэн лэ юм бээз. Гэбэшье харюу абтаха даа. Бии байһан мэдээнэй еһоор нютагай Соведүүдтэ ВЛКСМ-эй 570 гэшүүд дэбжүүлэгдээд, 291-ниинь һунгагдаа. Аппаратчигай госожо хэлэһэн үгэнүүдые хэрэглэхэ зуураа, иигэжэ тэмдэглэнэбди: «Гэхэтэй хамта, городской болон районно организацинуудай хүтэлбэрилхы органууд урдаа табиһан зорилгонуудаа гүйсэдөөр дүүргэжэ шадаагүй. Комсомолой комитедүүдэй эмхидхэхы үүргэ һула, агитационно-пропагандистска хүдэлмэри муугаар үнгэрөө, бии байһан арга боломжонууд ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэгдээгүй.

Бюрогой гэшүүд ВЛКСМ-эй обкомой «Спутник» БММТ-гэй түрүүлэгшэ тухай үнинэй шиидхэхээр болоһон асуудалда хүрэжэ ерэбэ. Амидышье мяха отолходо, хододоо үбшэнтэй байдаг гээшэ.

Сахаровагай хатуу зоригтой байһанай түлөө хүндэлхэ хэрэгтэй гээшэ ха. Тэрэ «Спутник» БММТ-гэй түрүүлэгшэ байха үедөө хэһэн ажал хүдэлмэри тухайгаа бюрогой гэшүүдэй урда мэдээсээ. ВЛКСМ-эй обкомой секретарь С. Подпругинай анхаралаа хандуулаагүй, «һунгалтын үедэ А. Дружининай урагшагүйдэһэнэй һүүлээр сухалдаһан» байгаашье һаань, фирмэ һалбаран хүгжэжэ байһан юм ха. Бюродо уригдаһан комсомолой Хурамхаанай, Загарайн райкомуудай нэгэдэхи секретарьнар, Улаан-Үдын горкомой хоердохи секретарь сүлөөлхэ эрхэгүй байгаат гэжэ Сахаровае халуунаар хамгаалаа.

Халуун арсалдаануудай һүүлээр иигэжэ тоолохо: областной конференциин шиидхэбэри зүб гү, али энэмнай конференци бэшэ, харин юрэл суглаан болоо гү, бүхы һунгагдамал начальнигууд үүргэнүүдээ дүүргэнгүй орхихо гү, али хүлеэхэ гү? Тиибэ ябашье бюро иигэжэ тогтоогоо: «Тоосоото-һунгалтын областной XXXIV конференциин шиидхэбэриие шүдалха зуураа, нүхэр Сахаровае ВЛКСМ-эй Буряадай обкомой «Спутник» БММТ-гэй түрүүлэгшын ээлжэ байһан тушаалһаань сүлөөлөөд, «Байкалтуристда» ажалда оруулха».

Обкомой бюрогой гэшүүн нүхэр А. Волков дуугаа үгэхэ үедэ онсо һанамжатай гансааран үлөө.

«Хүдөө ажахын үйлэдбэридэ залуушуулые түбхинүүлхэ талаар ВЛКСМ-эй Хурамхаанай райкомой хүдэлмэри тухай» тогтоолые дүүргэһэн тухай», «ВЛКСМ-эй XX съездын болон пионернүүдэй Бүхэсоюзна IX съездын шиидхэбэринүүдэй еһоор пионерэй организациин ажал ябуулгые нарижуулан һайжаруулха талаар ВЛКСМ-эй Кабанскын райкомой хүдэлмэри тухай» ВЛКСМ-эй обкомой бюрогой тогтоолой дүүргэлтын ябаса тухай», ВЛКСМ-эй Яруунын райкомдо комсомолой биледүүдэй сэбэр бланкнуудые үгы болгоһон баримтанууд, «Сормо» гэһэн СО-гой областной штабай 1989 оной туршада олзонууд болон гаргашануудай түсэбэй дүүргэлтэ тухай асуудалнууд бюро дээрэ хаража үзэгдөө.

Мүн ЛВРЗ-дэ, ФВТ-дэ, «Буряадай залуушуул» газетэдэ (МоБи) залуушуулай ажахын тоосоонуудай нэгэдэлнүүдые, түбүүдые байгуулха, бүридхэлдэ абаха тухай асуудал үргэнөөр хаража үзэгдөө.

«Молодежкын» дэргэдэ МоБи фирмэһээ гадна, «совет-хитад хамтын предприяти — «Улаан-Баотоу, ЛТД» гэһэн электронно компани байгуулха тухай» баталагдаһан тогтоол олоной анхарал татаа.

Юрий Вовк өөрынгөө фирмэтэй хамта удахагүй хоер кассетнэ магнитофонуудаар маанадые хангаха байха гэжэ бидэ найданабди. Иигээд бүхы юумэеэ мартангүйгөөр хэлэбэл гээшэ хаб.

Александр ДРУЖИНИН,
ВЛКСМ-эй обкомой бюрогой гэшүүн.

Комсомолой ажабайдал

ЦК-да МААНАДЫЕ ДУУЛАХА ГҮ?

Эдэ үдэрнүүдтэ ВЛКСМ-эй XXI съездын хүдэлмэри эхилэнхэй. Буряадай комсомолой организациһаа 6 делегат хабаадалсажа, тэдээндэ тон ехээр найданабди. Энээнһээ урда тээ Улаан-Үдэ хотын эхин организацинуудта тэдэнэртэй уулзалга үнгэргэгдэжэ, союз доторой ажабайдал, экономическа талаар ВЛКСМ-эй бэеэ даанги байдал болон бусад асуудалнууд дайрагдаһан байна. Мяха-консервын комбинадай дискуссионно клуб баһал арга боломжоео алдахагүй гэжэ шиидээд, дээдын хуралдаанда хабаадаха делегадуудтай уулзаха гэжэ бодобо. Иишэ гурбан делегат ерээ: авиационно заводой НТТМ-гэй түбэй Сергей Еремчук, Зэдын комбинадай (Захааминай район) комсомолой комитедэй секретарь Андрей Колодин болон Ахын районой «Найрамдал» колхозой экономист Бата Путункеев.

Мүнөө ВЛКСМ-эй доройтоһон байдал бултанда мэдээжэ ха юм. Комсомолшууд эдэбхи үүсхэл гарганагүй, энээнһээ уламжалан, комсомол иимэ байдалда ороо гэжэ уулзалгада хабаадагшад тобшолол хэбэ.

Сэхыень хэлэхэдэ, иимэ тобшолол гаргаадшье байхадаа баярлаха юумэн үгы: зэмэтэй хүниие бэдэржэ, заатагүй олодог гээшэ. Теэд тэрэншье жиирэй комсомолец байшадаг. Энээндэ бидэ дадашанхайбди.

— Гүрэнэй залуушуулай политикын хэмжээндэ залуушуулда анхаралаа хандуулаагүй һаань, комсомолдохи байдал урдынхи мэтэ үлэхэ,— гэжэ энэ асуудал тушаа С. Еремчук хэлээ.— XXI съездын һүүлээр бидэ тад ондоо болохобди гэжэ би юундэшьеб найданагүйб. Съезд ямар нэгэ эрид шууд шиидхэбэринүүдые абаха, комсомолой эхин организацинуудта эрхэнүүдые олгохо, тарашахагүйн тула мүнгэ хүдэлжэ олохыень найдахал юм бэээ.

Зүгөөр эдэ шиидхэбэринүүд саарһан дээрээл үлэхэ гэжэ би юундэшьеб һананаб. Юундэб гэхэдэ, гүрэнэй хабаадалсаагүй һаа, тэдэниие бэелүүлхын аргагүй байха.

Делегат Бата Путункеев аграрна секторые түлөөлнэ. Тиимэһээ уулзалгада хабаадагшадай дундаһаа мал үүсэлдэг ажал хэдэг хүнүүдэй (мяханай комбинат дээрэ энэ шухала подразделени болодог) иимэ асуудал һураһаниинь гайхалтай бэшэ: мяхан яашоо гээшэб? Мүнөө энэ асуудал үнэхөөрөөшье шухала болонхой. Түүхэй эдээр гүйсэд һайнаар хангахагүйдэнь, консервын завод хааха баатай бологдоо. Тэрэнэй хойшолонгууд ямар байхаб гэжэ ойлгохонь хүшэр бэшэ. Һаяын сагта магазинуудта талонуудаар тушенко худалдагдахагүй. Тиимэһээ хүдэлхэ ажалгүй болоһон хүнүүд салин хүлһэ абажа шадахагүйнь гээшэ. Энээнһээ уламжалан, саашанхи ажабайдалда этигэхэгүй, урмаа хухарха ябадал ушарна.

Делегат энээн тушаа юун гэжэ хэлэлтэйб? Һүүлэй үедэ республикын районуудта мяха болбосоруулха, колбаса болон бусад амтатай эдеэ хоол бэлдэхэ талаар предприятинууд нээгдэжэ, районуудһаа мал үсөөнөөр тушаагдана гэжэ хэлэхэдэнь, тэдэнэртэ хүнгэн болохогүй. Эндэ ондоо шалтагаанууд бии гэжэ һанагдана. Ажахынуудта нютаг дээрээ мяханай асуудалнуудые шиидхэхэдэнь ашатай туһатай байнгүй яахаб даа. Мяханай комбинадһаа түлөөлэгшэд республикын районуудаар ябажа ерэһэнэй удаа иигэжэ хэлэдэг байна: «Ямаршье туһа гаранагүй, худалданагүй».

Буряадта гол түлэб Соведүүдтэ һунгалтанууд боложо дүүрээ. Андрей Колодиной энгэртэ районно Соведэй арадай депутадай тэмдэг зүүгдэнхэй. Тиимэһээ тэрэниие нилээд ехэ ажал хүдэлмэри хүлеэнэ. Депутадуудаар һунгагдаһан залуушуул хараалһанаа бэелүүлхын тула хамсыгаа шамажа, эршэмтэйгээр хүдэлхэ зэргэтэй. Үнэхөөрөөшье республикын Верховно Соведтэхи байдал хүшэр гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Теэдшье комсомолой зүгһөө 30 наһанһаа залуу оройдоол дүрбэн хүн депутатска мандат абаа.

Уридшалан хэлэхын тула политолог байһанай хэрэггүй. Залуушуулай бүхы эрилтэнүүдые хамгаалхын тула тэдэнэртэ нилээд хүндэ байха. Теэдшье тэдэмнай засагай дээдын органуудай хүдэлмэридэ хабаадалсажа, залуушуулай эрхэнүүдые хамгаалха болоно. Нютагай Соведүүдтэ һунгагдаһан 715 арадай депутатнууд 30 хүрэтэр наһатай болоно. Залуушуулай талаар гүрэнэй политика зохеожо, үргэн дэлисэтэйгээр ажал хүдэлмэри ябуулха хүсэлтэй байгаа һаамнай, үнэхөөрөөшье хэхэ ажал нилээд ехэ байха. Эндэ засаг баригшадай ямараар хүдэлхэ байһанһаа нилээд олон юумэн дулдыдаха: дээрэһээ доошоо гү, али доороһоо дээшээ гү? Манай комсомол багаханшье һаа, арга боломжотой. Тиимэһээ арга боломжоео гүйсэдөөр хэрэглэхэ гэжэ оролдохо зэргэтэй.

Түгэсхэлдөө иимэ юумэн тушаа тогтохо хүсэлтэйб. Мэргэжэлтэ комсомолой хүдэлмэрилэгшэд тушаа олон асуудалнууд һурагдаһан байна. Эндэ наһан тухай хөөрэлдөөн гараа. Тиибэ ябашье Сергей Еремчугай хэлэһэн үгэнүүд толгойдомни хадуугдаа һэн: «Хэрбээ съезд дээрэ ЦК-гай нэгэдэхи секретариин тушаалда В. Мироненкын һунгагдаха хүсэлтэй байгаа һаань, би буруушаан дуугаа үгэхэб. Юундэ гээшэб? Тэрэ комсомолдо таарахагүй, наһатай болоо. Тиимэһээ наһаа гүйсоогүй хүүгэдэй, хори наһатайшуулай эрилтэнүүдые гүйсэд һайнаар ойлгохогүй. Теэдшье тэрэ энээн тухай сэхэ мэдүүлээ...».

В. Мироненко ВЛКСМ-эй ЦК-гай аппарадта гансааран наһажаал боложо ябаһан хүн бэшэ еһотой (тэрэ 35 наһаяа гүйсэнхэй). ЦК-да, обкомуудта, горкомуудта, райкомуудта элдэб тушаалнуудые эзэлдэг комсомолой наһанһаа гараһан хүнүүд олон байха. Энэмнай комсомолой ажалда дэбжүүлгын бүрилдэшэһэн заншалай хойшолонгууд болоно. Магад, тэрэниие хубилгаха хэрэгтэй гү? Съезд дээрэ энэшье асуудал тодорхойлогдожо, манай найдалые харюулха байха гэжэ этигэхэ дурамнай хүрэнэ. ВЛКСМ-эй обкомой нэгэдэхи секретарь Цыденжап Батуев, ВЛКСМ-эй Улаан-Үдын городской комитедэй нэгэдэхи секретарь Александр Елгин, БАМ-гай мэдээсэлэй-тоолон тодорхойлдог түбэй инженер-электрик Сергей Бобрыш съезд дээрэ Буряадые түлөөлхэ гэжэ нэмэхэ байнаб.

Н. ДАШИЕВ,
манай корр.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Буряадай комсомолой организациин түлөөлэгшэд ВЛКСМ-эй съездэдэ хабаадалсахаяа ошохоһоо урдахана.

«БЗ»-гэй шангай түлөө мүрысөөндэ илагша спортын мастерта кандидат З. Балданов.

Газетын мүрысөөнэй ойн баяр

Спортын байшан соо «Буряадай залуушуул» газетын шангай түлөө классическа барилдаагаар арбан жэлэй ойн баярай турнир эхилээ. Энэ турнир байгуулгын түүхэһээ хэдэхэн үгэ дурдан һанаябди. Арбан жэлэй урда тээ «Спартак» ДСО-гой түрүүлэгшэ Владимир Петрович Кондаков болон «Буряадай залуушуул» газетын корреспондент Роберт Гаязов республика дотор классическа барилдаа саашадаа хүгжөөхэ тухай үүсхэл гаргаа һэн.

Турнир сэюун бэлигтэй барилдаашадые тодорхойлходо туһалаа, мүн совет спортдо шэнэ нэрэнүүдые үгөө. Эрхүүгэй Александр Шестаков СССР-эй түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөндэ Европын болон Дэлхэйн чемпионадуудта илаа юм. Харин тэрэ энэ турнирта хабаадалсажа, спортдо түрүүшын алхам хэжэ эхилээ бэлэй. Буряад барилдаашан Александр Хаустов «Спартак» ЦС-эй чемпион болоо һэн. Харин Шамиль Шарапов тэрэнэй үрэ дүнгүүдые дабтаһан байна...

Мүнөө хожомоо бэрхэ барилдаашад болохо шэнэ хүбүүд тодоронхой. Константин Степанов болон Зорикто Балданов РСФСР-эй шангуудта хүртөө.

Байгша оной март һарада Зорикто Балданов РСФСР-эй суглуулагдамал командын бүридэлдэ оруулагдажа, классическа барилдаагаар Москвагай эдиршүүлэй турнирта хабаадалсаа. Олохон союзка республиканuудай барилдаашад, мүн Венгриин, Румыниин, Польшын суглуулагдамал командануудэнэ мүрысөөндэ хабаадалсаа. Зорикто эндэ хоердохи һуури эзэлээ.

Газетын шангай түлөө ойн баярай мүрысөөндэ тэрээнтэй тэн тэрээн барилдаха хүн байгаагүй.

Шэнэ нэрэнүүд һанаагаа зобогшодые, тренернүүдые хододоо баярлуулдаг гээшэ. Заншалта болоһон энэ мүрысөөндэ Шэтын болон Эрхүүгэй областьнуудай барилдаашад саг үргэлжэ ерэдэг. Арбан жэлэй туршада манай хүбүүд газетын кубок абана. Арбан жэлэй туршада манай барилдаашадай командые тренер Сергей Добрынин һорино, бэлдэнэ.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВ.
Авторай фото.

(Барилдаанай үедэ).

Юундэ иимэ шиидхэбэри абтааб?

«ЭДЭ ҮДЭРНҮҮДТЭ БУРЯАДАЙ АССР-ЭЙ ПРАБИТЕЛЬСТВЕННА ОРГАНУУД МАНАЙ ЗАХААМИНАЙ РАЙОНДО ПРОМЫШЛЕННА ОЙ МОДО БЭЛЭДХЭХЫЕНЬ «ЗАБАЙКАЛЛЕС» КОМБИНАДТА ЗҮБШӨӨХЭ ШИИДХЭБЭРИ ЭСЭСЛЭН АБАБА. ИИГЭЖЭ ЭНЭ РАЙОНДО ЛЕСПРОМХОЗ БАЙГУУЛАГДАЖА, 1990 ОНДО 80 МЯНГАН КУБОМЕТР, ХАРИН УДААДАХИ ЖЭЛНҮҮДТЭ 500 МЯНГАН КУБОМЕТР МОДО БЭЛДЭХЭ БОЛОНО. ХАМАР-ДАБААНАЙ УРДА ТАЛЫН БҮХЫ ОЙ МОДОН ХЭДЭХЭН ЖЭЛ СОО ХЮДАГДАШАХА БОЛОНО БШУУ. ГЭХЭ ЗУУРА, ХАМАР-ДАБААНАЙ ШЭЛЭНҮҮДТЭ УРГАЖА БАЙҺАН ОЙ ТАЙГА РАЙОНОЙ ГОЛ БАЯЛИГ БОЛОДОГ ХА ЮМ».

(Дайнай болон ажалай ветерануудай райондо ажаһуудаг бүхы хүнүүдтэ хандажа бэшэһэн бэшэгһээ).

Эдэмнай ехэдүүлжэ хэлэһэн үгэнүүд бэшэ. Үнэхөөрөөшье Захааминай райондо һүхэеэ далайһан уригдаагүй айлшан орожо ерэхээ байна. Яаһан аймшагтайгаар хэлэгдэһэн үгэнүүд гээшэб гэжэ бү сошогты. Зүб лэ хэлэгдэһэн үгэнүүд!

Бүри 1963 оной декабрь һарада Захааминай ой тайга дээгүүр һүхэ далайха ябадал ушарһан юм гэжэ хэлэхэ байнабди. Юун бэ гэхэдэ, РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет нютагай ой модоной ажахыда бааза даалгаһан байгаа. Энэ бааза Сэлэнгын ЦКК-да модоной зүйлнүүдые бэлдэхэ еһотой һэн. Тиэд Хамар-Дабаанай шэлэнүүдээр ургажа байһан шэнэһэн модон ойроо хүртөөгүй. Ушар юуб гэхэдэ, мүнөө хүрэтэр Буряадай Түбэй райондо ургажа байһан модон отологдоо. Энэ хубида модоной хюдагдажа дууһахада, хадата Захаамин нютаг һанаанда ороо бшуу. Үнгэрэгшэ намар СССР-эй Госкомитедэй ой модоной ажахын талаар комиссиин протоколһоо буулгабари абажа, «Забайкаллес» нэгэдэл Захааминай ой модоной ажахыда хандажа, 16 жэлэй саада тээ Сэлэнгын комбинадта дамжуулагдаһан ой модоной участогые Гусиноозерско ЛПХ-да дамжуулхыень баадхаба.

Хэды болотор аяар холын Москваһаа манай Буряадай дэбисхэр дээрэ ургажа байһан ой тайгые хэнэй мэдэлдэ үгэхые, ямар сагта отолхые захирхаб гэһэн асуудал эрид табиха байнабди.

Мехлесхозой директор Александр Азангаевич Батуев (Захаамида түрэһэн, районойнгоо еһотойл патриот мүн) коллективтээ зүбшэн хэлсэһэнэйнгээ удаа прабительственнэ органуудай абаһан шиидхэбэрие буруушааһан тогтоол абаа. Огород руу ямаа оруулһандал али юумэн болохол гэжэ хэлэмээр гээд хөөрэлдөөндэ хабаадагшад тэмдэглээ. Бүри 1984 ондо Витебскэ лесоустроительна экспедици Захааминай ой модоной ажахые саашадань хүгжөөхэ талаар проект табихадаа, иимэ тобшолол хээ: «Захааминай ой модоной ажахы экологиин талаар эгээн һайн байдалтай булангуудай нэгэн болоно. Тиимэһээ тэрэнэй ойро хүрэнгүйгөөр, байһан соонь орхибол дээрэ. Хэрбээ эндэ ямар бэ нэгэ һалбари, тэрэ тоодо промышленна ой модо бэлэдхэлгэ хүгжөөбэл, экологическа адли тэгшэ байдал эбдэгдэшэхэ болоно».

Захааминай ой модоной ажахы 1 миллион 200 мянган гектар талмай дээрэ нэмжынэ. Энэмнай Байгалай уһа хамгаалгын зоныи арбадахи хуби болоно гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Хамар-Дабааһаа урдан гарадаг Зэдэ, Жэмһэг голнууд Сэлэнгэ мүрэн руу урдан ородог. Харин Сэлэнгэ мүрэн Байгал далайда шудхан ородог гэжэ мэдэнэбди. Гол мүрэнүүдтэ, уһа сээрэмүүдтэ, нуурнуудта, ой модон, хүбшэ тайга хэды ехэ үүргэ дүүргэдэг бэ, нүлөөлдэг бэ гэжэ багахан үхибүүншье мэдэхэ байха.

Энээнһээ гадна, Гусиноозерско ЛПХ-гай бааза Баян-Голой лесничестводэ оршодог. Харин Баян-Голой ой тайга мүнөө хүрэтэр ойроо хүртөөгүй зандаа. Эндэ шэнэһэн, хуша элбэгээр ургадаг... Сэлэнгын комбинадта тарна картон гаргахын тула хэдэн зуун жэлдэ ургажа байһан ой модо хюдахань гээшэ гү!! Энэмнай еһотойл гэмтэ ябадал, айхабтар ехэ алдуу эндүү болохо бшуу!

— Хүбшэ ой тайгада удаан ургажа, үмхиржэ эхилһэн модон яһала ехэ. Тэдэниие бэлдэхэ хэрэгтэй гэжэ мэдэнэбди,— гэжэ ахалагша харуулшан Владимир Иванович Бондарев хөөрэнэ.— Теэд мүнөө леспромхозуудай хэрэглэдэг техникэ болон технологиһоо арсаха хэрэгтэй. Ушар юуб гэхэдэ, хүндэ тракторнууд, мүн ондоошье техникэ газарай хүрьһэ урбуулан онгилжо, ой модондо хэды ехэ хоро хүргэнэб... Тракторнуудай ябаһан газарта юуншье ургахаяа болишодог... 19 жэлэй саада тээ Байгал далайн бассейн шадар, тэрэнэй уһа хамгаалгын зонодо модо бэлдэхэдээ, элдэб янзын техникээр газар урбуулхагүйн тула агаараар дүүжэн харгынуудые татаха шиидхэбэри абтаа һэн. Харин манай Буряадта энэ шиидхэбэри бэелүүлэгдэнгүй үлэшоо. Мүнөө хүрэтэр экологиин талаар аюулгүй техникэшье зохеогдоногүй. Тиимэл хадань Захааминай хүбшэ тайгада һүхэ далайһан хүниие дүтэшье хүргэхэгүйбди.

— Үшөө юундэ Захааминай ой модо бэлдэжэ болохогүйб гэхэдэ, эндэхи тайга сэбдэг мүльһэтэй газарта нэмжын ургана,— гэжэ Буряадай Госкомприродын инспектор-лесовод Янжима Дабаевна Васильева нэмэнэ.— Энэмнай эгээн хүндэтэй, анхарал хандуулмаар шалтагаан мүн! Хэрбээ иимэ сэбдэг мүльһэтэй газарта ой модо шэнээр тариха болоо һаа, урганшьегүй байжа болохо. Гадна эндэхи модо хюдажа үгы хээ һаамнай, намаг бии болохо магадгүй.

Райондо ажаһуудаг бүхы хүнүүдтэ ветерануудай хандажа бэшэһэн бэшэгэй мүрнүүд мүн лэ сошордомо дохео болоно үгэнэ: «Мүнөөшье ой модо хэрэглэлгын системэдэ алдуу эндүүнүүд дайралдаһаар зандаа. Захааминай оршон тойронхи байгаалида хоро хүргэхэ ябадал ушарна. Энээнһээ уламжалан, экологическа байдал хараа байса хубилаа. Зарим предприятинууд ой модо үлүү ехээр бэлдэжэрхинэ. Мүн райондо ажаһуудаг хүнүүдшье билетгүйгөөр модо бэлэдхэхэеэ һанадаг байна. Харгы замуудые гаргаха үедэ хэды ехэ модон хюдагданаб!

Хүйтэн сэбэр уһатай олохон булагууд үгы болошоо. Мүн эм домдо ородог ургамалнуудшье хомор болошонхой. Зэдэ гол, тэрэнэй һалаанууд болохо Хамни, Сахир, Нуд, Шабарта, Үлэгшэн, Харсай болон бусад гүйхэн боложо, шэргэхэ түйлдаа хүрэнхэй. Манай гол горхонуудта, нуур сөөрэмүүдтэ загаһан хомор болоо. Һүүлэй жэлнүүдтэ ан гүрөөл, шубуу шонхоршье, һамар болон жэмэсшье үсөөрөө».

Баян-Гол, Хуртага, Бүргэ, Мэлэ, Үлэгшэн тосхонуудта ажаһуудаг хүнүүд суглаа үнгэргэжэ, 1987 оной сентябриин 30-һаа Захааминай райгүйсэдкомой абаһан шиидхэбэрие болюулха гэһэн эрилтэ табиһан байна. Декабриин 16-да (үнгэрэгшэ жэлэй) арадай депутадуудай районно Соведэй сесси модо бэлдэхые зүбшөөһэн шиидхэбэри болюулжа, Захааминай ой модо аршалан хамгаалха талаар шанга хэмжээнүүдые абаа.

Бүхы коллективүүдтэ шанга суглаанууд үнгэрэгдэһэн байна. 3-дахи дунда һургуулиин һурагшад болон багшанар бодолгүй шиидхэбэридэ эсэс табиха гэһэн эрилтэдэ гарнуудаа табижа, микрорайонойнгоо 2 мянган ажаһуугшадта хандаа. Буряадай Министрнүүдэй Совет ниитын болон нютагай засагай органуудай энэ эрилтэдэ анхаржа, зүб шиидхэбэри абаха гэжэ һанахаар байгаа... Гэхэ зуура захиржа һурашаһан системэ өөрынхеэрээ байхые оролдоо...

Районой олониитэ туһаламжа эрижэ, манай редакцида хандаха баатай болоо. Байгалай фондын Буряадай отделениин ой модо хамгаалгын таһагай бусад гэшүүдтэй хамта (эдэ мүрнүүдэй автор таһагай гэшүүн) бидэ Захаамин ниидэбэбди. Үдэшэлэн городской соелой байшан соо предприятинуудай, эмхи зургаануудай, элдэб организацинуудай түлөөлэгшэд, мүн районой түбтэ ажаһуудаг хүнүүд сугларжа, суглаа үнгэргөө.

Энэ суглаанда хүн зон ниилээд олон сугларжа, микрофоной дэргэдэ үтэ гэгшын ээлжээн нэмжышоо. Үгэ хэлэгшэд Захааминай ой тайгада, гол горхонуудта, газар дэбисхэртэ, оршон тойронхи бүхы байгаалида гэм хайрагүйгөөр хандаха ябадалда мэнэ гэһээр эсэс табихые тэмдэглээ. Захаамин нютагые «хоердохи Швейцари» гэжэ юрэ нэрлэдэггүй байха. Тиимэһээ энэ үзэсхэлэнтэ һайхан булангые тэрэ шэгтэнь үлөөл гэжэ тэмдэглэнэбди.

Энэ үдэшэ Байгалай фондын Захааминай филиал эмхидхэхэ талаар эдэбхитэдэй бүлэг байгуулагдаа. Иигэжэ районой байгаали хамгаалха талаар ехэ ажал ябуулха бүлэг нээгдэбэ гэжэ һананабди.

Энэ бүлэг түбхын түрүүндэ Буряадай Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ С. Н. Булдаевта, республикын Верховно Соведэй Президиумэй түрүүлэгшэ К. К. Шомоевто районой сэбдэг мүльһэтэй газарнуудта экологическа шэнжэлэл хэхэ эрилтэ табиһан бэшэг эльгээгээ.

Зэдын леспромхоз болон «Бурятмежколхозстрой» нэгэдэлэй Захааминай ЛПХ арад зоной хорижо байгаашье һаа, ой модо отолжо эхилээ. Эрдэм наукын үндэһөөр шэнжэлгэнүүдые хэнгүйгөөр модо отолжо эхилһэн эдэ организацинууд хуули бусэ ябадал гаргана гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Байгалай фондын Захааминай филиал модо отолхо ябадалда дары түргэн эсэс табиха эрилтэ хэнэ.

Баян-Голой лесничестводэ ой модо хуули бусаар отолжо байһан «Буряттоппром» нэгэдэлэй Хяагтын участок мүн лэ ажалаа болюулха еһотой. Эндэ «Забайкаллес» түбхинэхэ түсэбтэй гэжэ статьягайнгаа эхиндэ тэмдэглээ һэм. «Топпром» бүхы хүнүүдэй дураа гутажа байгаашье аһа, шэхэеэ бүглэжэрхеод, ажалаа хэжэ үргэлжэлһөөр. Энэ «аалин» организаци үнгэрэгшэ жэлдэ 4 мянган кубометр модо бэлдэһэн һаа, энэ жэлдэ аяар 5 мянган кубометр модо бэлдэхэ түсэбтэй. Иимэ хуули бусэ ябадалда дары түргэн эсэс табиял!

— Республикын Министрнүүдэй Совет «Топпромые» ой модоной ойро хүргөө. Райгүйсэдкомой түрүүлэгшэ Лептев энэ захиралтые буруушааха гэжэ заахашье оролдоогүй. Иигээд лэ лесхоз һүүлэй һүүлдэ модо бэлдэхэ участок үгэхэ баатай болоо,— гэжэ ойн харуулшан Н. Г. Дамдинов урмаа хухарангяар хэлээ һэн.— Модо бэлэдхэгшэд унагаагдаһан модо, мүшэр, холтоһо гэхэ мэтые талмай дээрэ үлөөжэрхинэ...

«Забайкаллес» комбинадые Баян-Голдо оруулхагүй шиидхэбэри абажа байһан аад, райгүйсэдком юундэ «Буряттоппромые» тайгынгаа ойро хүргэхэ болооб? 500 мянган кубометр бэшэ, оройдоол 5 мянган кубометр модо бэлдэхэ ха юм гэжэ һанаһан болоно гү? Гэргүй үнэгэнэй шандаганай гэрые хүсөөр эзэлһэн тухай мэдээжэ онтохониие һануулһан ушар ха юм. Гэхэ зуура, «Буряттоппром» ерээдүйдэ 80—100 мянган кубометр модо бэлдэхэ гэһэн түсэб табина...

«БЗ»-гэй корреспондент Антонина ФАДЕЕВА.
Тел. 2-40-57.

Дмитрий АЛТАЕВАЙ фото.

наай фондын Буряадай отделениин ой модо хамгаалгын таһагай бусад гэшүүдтэй хамта (эдэ мүрнүүдэй автор таһагай гэшүүн) бидэ Захаамин ниидэбэбди. Үдэшэнүүн городской соелой байшан соо предприятинуудай, эмхи зургаануудай, элдэб организацинуудай түлөөлэгшэд, мүн район түбтэ ажаһуудаг хүнүүд сугларжа, суглаа үнгэргөө.

Энэ суглаанда хүн зон ниилээд олон суглааха, микрофоной дэргэдэ ута гэгшын зэрэг нэмнэшоо. Үгэ хэлэгшэд Захааминай ой тайгада, гол горхонуудта, газар дэбисхэртэ, оршон тойронхи бүхы байгаалида гэм хайрагүйгөөр хандаха ябадалда ехэ гэһээр эсэс табихые тэмдэглээ. Заахамин нютагые «хоердохи Швейцари» гэжэ хэлэхэ нэрлэдэггүй байха. Тиимэһээ энэ үзэсхэлэнтэ һайхан булангые тэрэ шэгтэнь үлөөхэ гэжэ тэмдэглэнэбди.

Энэ үдэшэ Байгалай фондын Захааминай филиал эмхидхэхэ талаар эдэбхитэдэй бүлэг байгуулагдаа. Игэжэ районой байгаали хамгаалха талаар ехэ ажал ябуулха бүлэг нээгдэбэ гэжэ һананабди.

Энэ бүлэг түбхын түрүүндэ Буряадай Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ С. Н. Булдаевта, республикын Верховно Соведэй Президиумэй түрүүлэгшэ К. К. Шомоевто районой эсбдэг мүльһэтэй газарнуудта экологическа шэнжэлэл хэхэ эрилтэ табиһан бэшэг эльгээгээ.

Эдын леспромхоз болон «Бурятмежколхозстрой» нэгэдэлэй Захааминай ЛПХ арад зоной хорижо байгаашье һаа, ой модо отолжо эхилээ. Эрдэм наукын үндэһөөр шэнжэлгэнүүдые хэнгүйгөөр модо отолжо эхилһэн эдэ организацинууд хуули буса ябадал гаргана гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Байгалай фондын Захааминай филиал модо отолхо ябадалда дары түргэн эсэс табиха эрилтэ хэнэ.

Баян-Голой лесничествэдэ ой модо хуули бусаар отолжо байһан «Буряттоппром» нэгэдэлэй Хяагтын участок мүн лэ ажалаа болоулха еһотой. Эндэ «Забайкаллес» түбхинэхэ түсэбтэй гэжэ статьягайнгаа эхиндэ тэмдэглээ һэм. «Топпром» бүхы хүнүүдэй дураа гутажа байгаашье аһа, шэхэеэ бүглэжэрхеод, ажалаа хэжэ үргэлжэлһөөр. Энэ «алин» организаци үнгэрэгшэ жэлдэ 4 мянган кубометр модо бэлдэһэн һаа, энэ жэлдэ аяар 5 мянган кубометр модо бэлдэхэ түсэбтэй. Имэ хуули буса ябадалда дары түргэн эсэс табиял!

— Республикын Министрнүүдэй Совет «Топпромые» ой модоной ойро хүргөө. Районгүйсэдкомой түрүүлэгшэ Лаптев энэ захиралтые буруушааха гэжэ заахашье оролдоогүй. Игээд лэ лесхоз һүүлэй һүүлдэ модо бэлдэхэ участок үгэхэ баатай болоо,— гэжэ ойн харуулшан Н. Г. Дамдинов урмаа хухарангяар хэлээ һэн.— Модо бэлдэхэгшэд унагаагдаһан модо, мүшэр, холтоһо гэхэ мэтые талмай дээрэ үлөөжэрхинэ...

«Забайкаллес» комбинадые Баян-Голдо оруулхагүй шиидхэбэри абажа байһан аад, районгүйсэдком юундэ «Буряттоппромые» тайгынгаа ойро хүргэхэ болооб? 500 мянган кубометр бэшэ, оройдоол 5 мянган кубометр модо бэлдэхэ ха юм гэжэ һанаһан болоно гү? Гэргүй үнэгэнэй шандаганай гэрые хүсөөр эзэлһэн тухай мэдээжэ онтохоние һануулһан ушар ха юм. Гэхэ зуура, «Буряттоппром» ерээдүйдэ 80—100 мянган кубометр модо бэлдэхэ гэһэн түсэб табина...

«БЗ»-гэй корреспондент
Антонина ФАДЕЕВА.
Тел. 2-40-57.

Дмитрий АЛТАЕВАЙ фото.

«БЗ» толилно

Юундэ холиор бэ?

Бодото түхэл шарайнуудынь ямар бэ гэхэдэ

Үнгэрэгшэ жэлэй март һарада Ивалгын районой нэгэдэмэл профком намайе уряа һэн. Худалдаа наймаанай, ниитын эдеэ хоолой болон ажабайдалай эрилтэнүүдые хангадаг предприятинууд дээгүүр ябажа, хүдэлмэришэнэй хиналта хэхэ ажалые ударидагты гэжэ намда дурадхаба.

Би зүбшөөбэб. Ямаршье буулта хэхэгүйб гэжэ уридшалан профкомдо дуулгаад, ажал хэрэгэй түлөө хам оробоб (Советскэ райпогой хүдэлмэридэ худалдаа наймаанай дүримүүдые эбдэхэ ушарнууд дайралдадаг гэжэ би тухайлһан байгааб).

Райпогой хүтэлбэрилэгшэд хэһээгдэнгүй үлэхэбди гэжэ бэедээ найдадаг байна гээд ажал хэрэгүүдтэй танилсаад байхадаа ойлгоо һэм. Эндэ хоморой шухаг эд бараануудые өөрынгөө үмсын зөөри мэтээр иишэ тиишэнь худалдадаг, хубаадаг байба.

Ивалгын район город шадарай район болодог. Городой ноед һайд Буркоопсоюзай управлениин туһаламжаар Советскэ райпогой хүтэлбэрилэгшэдтэй нягта холбоо барисаа тогтоонхой байба.

Тэдэ райпогой түбэй кассада мүнгыень түлэхэ зуураа, баазаһаа хоморой шухаг эд бараае һанаа амарханаар худалдажа абана. Хэрбээ ши «шэлэгдэһэн хүнүүдэй» тоодо ороһон байгаа һаа, импортнэ видеоаппаратура, үнгэтэ телевизорнүүдые, холодильнигүүдые, импортнэ мебель, хүнгэн автомобильнуудые, хубсаһа хунар, гутал (баһал импортнэ) гэхэ мэтэ эд бараануудые эндэһээ худалдажа абахадашни болохо.

Зарим эд бараанууд райпогой түбэй бааза хүрэжэ ошонгүйгөөр Буркоопсоюзай баазануудһаа худалдагдана. Райпогой түбэй кассада мүнгыень түлөөд, райондо эльгээгдэхэ эд бараае һанаа амараар эндэһээнь худалдажа абажархина.

1988 ондо хүсэд бэшэ мэдээнэй еһоор, 2 миллион түхэригэй хоморой шухаг эд бараан «ондоо тээшээ» арилшоо. Жэжэ-божо хоморой имэ зүйлнүүд эндэ оруулагданагүй: хубсаһа хунар, гутал, эдеэ хоолой продуктнууд.

1989 ондо хахад миллион түхэригөөр бага эд бараан баһал имэ аргаар худалдагдаа. Гэхэ зуура, райпогой кассада мүнгыень түлөөд, худалдаа наймаан эршэмтэйгээр ябуулагдадаг байна. 1989 оной оройдоол нэгэдэхи кварталда 24 мянган түхэригэй импортнэ видеоаппаратура худалдагдаа. Зол жаргалтай худалдан абагшадай нэрэнүүдые тоолохо болоо һаа, имэ байна:

М. И. Леухин, А. В. Терентьев, Л. Г. Сазонов, Д. Г. Шабаганов, Л. П. Сахьянова, Н. В. Лазо.

1989 ондо Буркоопсоюзай түрүүлэгшын орлогшонор Нетудыхатко болон Фомицкий гэгшэдэй захиралтаар Советскэ райпогоор бэшэгэй еһоор 15 хүнгэн автомашина «хэрэгтэй» хүнүүдтэ худалдагдаа.

Эдэ «хэрэгтэй» хүнүүднай хэд гээшэб гэжэ бусад зон мэдэжэ абаха хүсэлтэй байха гэжэ һанагдана:

Н. Д. Пурбуев, В. Н. Васильева, С. Н. Бурлай, Е. В. Пластинина, В. М. Неделяев, И. Ц. Самбуев, Н. А. Самойлов, М. И. Якимов, П. Г. Соболев, В. Г. Масейцев, Ю. Ф. Гурулев, В. Т. Зубенко, Г. Г. Кононов, И. И. Трифонов.

Советскэ райпогой түрүүлэгшэ Д. Д. Манзаевада гэр барижа үгэһэнэйнь түлөө баяр баясхалан хүргэхэ зуураа, нэгэ автомашиные «Заречный» кооперативта худалдаа.

Районой хүтэлбэрилхы хүдэлмэрилэгшэдэй хоорондохи онсо харилсаанууд тухай эндэ хөөрэлдөө үүсхэхэ хэрэгтэй. Партиин Ивалгын райкомой нэгэдэхи секретарь А. И. Цымбалюк энэ тушаалда хүдэлхыень Д. Манзаевае уриһан байна. Аяар холоһоо, Түнхэнэй районһоо урижа асараа гэжэ тэмдэглэхэ хүсэлтэйб. Юундэ гээшэб? Урдандаа тэрэ тэндэ хүдэлөө юм...

Ивалгын районой эд хэрэглэгшэдэй бүлгэмэй пайщигуудта дээрэһээ захирһанай еһоор Манзаевае дурадхаба. Ивалгын соелой байшан соо гурба дахин дуугаа үгэлгэ үнгэргэгдөө гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Юундэб гэхэдэ, пайщигууд имэ түрүүлэгшэтэй болохо хүсэлгүй байгаа. Харин Цымбалюк тэрэниие түрүүлэгшээр һунгаха гэжэ бүхы хүсөөрөө оролдоо. Удаадахи үдэрынь райпогой конторын байшан соо «дуугаа үгэлгэ» түгэсөө һэн.

КПСС-эй райкомой нэгэдэхи секретарь Манзаевае энэ тушаалда оруулхын тула шадал соогоо оролдоо. Имэ ябадалда ямар сэгнэлтэ үгэлтэйб?

Манзаева намайе хамгаалха хүн бии гэжэ этигэхэдээ, арадай эд зөөрые өөрын хубиин эд зөөри мэтээр иишэ тиишэнь үрхирүүлэн тараажа эхилбэ гээшэ.

Хүдэлмэришэнэй болон арадай хинагшад нюусаар худалдаа наймаа хэһэн олон тоото баримтануудые олондо мэдээсээ (районно газетэдэ, «Профсоюзна вестнигтэ», телевиденеэр харуулаа, радиогоор дамжуулаа). Энээн тухай пайщигуудай, тэндэ ажаһуугшадай суглаанууд дээрэ хэлэгдээ. Гэхэ зуура, мүнөө хүрэтэрөө ямаршье хэмжээ ябуулга абтаадүй.

КПСС-эй райкомой нэгэдэхи секретарь Цымбалюк шүүмжэлэлдэ имэрхүү харюу үгөө: нэн түрүүн тэрэнэй мэдэлгүйгөөр хүдэлмэришэнэй хиналта ударидахаар намайе уриһан хүнүүдые хараажа оробо, тиигээд райсоведэй сесси дээрэ баталхые дурадхаба.

Намайешье мартаагүй. Байгша оной январиин эхиндэ һогтуу коммунист Ш. Ц. Бальжинимаев гэртэмни ерэбэ гээшэ (энэ үгые кавычканууд соо абаха һэм). Тэрэниие архинша гэжэ хэлсэдэгшье, бишье мэдэхэб. Һаяхан тэрэ районно бэлэдхэлэй конторын директорэй тушаалда томилогдоһон байна.

Бальжинимаев гэртэмни ерээд дээрэлхүү аяг ааша гаргаа. Элдэб муухай имэ үгэнүүдээр намайе хараагаа, доромжолоо: «Ши хосорхош, Цымбалюк бидэ хоер шамайе үнэһэн тоборог болгожорхихобди».

Бальжинимаевай муу муухай аяг ааша тухай би райпогой партийна организацида мэдүүлгэ бэшээ хүм. Суглаан болложо, архи ууһанайнь болон элдэб аяг ааша гаргаһанайнь түлөө Бальжинимаевта донгодолго соносхогдобо.

Суглаанай һүүлээр Цымбалюгай даабаряар Бальжинимаев намайе муушалһан баримтануудые бэдэржэ үргэлжэлүүлбэ гээшэ. Бальжинимаев Цымбалюгта туһалхаһаа гадна, районой прокурор болон милициин хүдэлмэрилэгшэд энэ хэрэгтэ хабаадалсажа эхилбэ. Минии хүүгэдые нюусаар занадаг болобо.

Цымбалюгай заабариин еһоор, 1989 оной ноябрь һараһаа мүнгэн шан (100 түхэриг) түлэхэеэ болибо. Хэдэн һарын туршада профсоюзуудай соведэй тогтоолой еһоор ямаршьегүйгөөр түлэжэ байгаа юм (минии ямар хинагша байһые мүнөө ойлгожо абаба ха).

Манай партийна толгойлогшын портрет түгэсхэхын тула тэрэнэй түхэл шэнжэнүүд тухай хэдэн үгэ хэлэхэмни. Тэрэ бүдүүлиг абари зантай, үһөө абаха дуратай байдаг. КПСС-эй Ивалгын райкомой нэгэдэхи секретариин тушаалда орон сасуугаа нэн түрүүн өөрынгөө байдал болбосон түхэлтэй болгожо эхилээ һэн. Имэ зорилготойгоор мүнөө наһа бараһан трактористын олон хүүгэдтэй бүлые коттеджһээ гаргажа, табан дабхар гэрэй квартирада оруулба. Бүхы дүримэй еһоор коттеджые заһабарилаад, тэрэ өөрөө эзэлэнхэй.

Райпогоор өөртөө импортнэ гарнитур болон видеоаппаратура захиба. 1988 оной эсэстэ Д. Д. Манзаевае урижа асараа (эхиндэ харагты).

Манзаева өөрынгөө гэр байрые болбосон түхэлтэй болгохо талаар ниилээд ехээр оролдоһон байха. Тэрэ бэлэдхэлэй конторын дэбисхэр дээрэ гэр барья.

Би дайнай болон ажалай ветерануудай зүблөөн дээрэ, Ивалгын ОПХ-гай партийна суглаан дээрэ шүүмжэлхы еһоор олон дахин үгэ хэлэһэн байхаб. Илангаяа ОПХ-до шүүмжэлхы удхатай үгэнүүдые хэлэхэдэмни, Цымбалюк уур сухалаар орьелон бусалжа байгаа һэн. Суглаанай һүүлээр зал сооһоо гаража ошохо дээрээ, тэрэ бултанай дуулахаар игэжэ мэдүүлээ һэн: «Би шамайе урагшаһни ябуулхагүйб!». Мүнөө хэлэһэн үгэдөө хүрэжэл байна хэбэртэйгшэ...

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадагша, 45 жэлэй стажтай КПСС-эй гэшүүн, ажалай ветеран, хүдэлмэришэнэй хиналтын бүлэгэй түрүүлэгшэ, арадай хиналтын районно комитедэй түрүүлэгшын орлогшо тушаа КПСС-эй райкомой нэгэдэхи секретариин гаргаһан аяг аашанууд, доромжолһон баримтанууд гайхалтай байна.

Районой партийна ударидагшадай нэрэ хүндэ тухай имэ баримта гэршэлэн харуулна: һунгалтын урдахи кампаниин үедэ (60 мандадһаа хахадынь шахуу альтернативагүй байгаа, тэрэ тоодо хүтэлбэрилхы хүдэлмэрилэгшэдэй 24 кандидадай гурбаниинь райкомой секретарьнар) хүн зон тэдэнэртэ найданагүйбди гэжэ элирхэйлэн мэдүүлээ.

КПСС-эй райкомой секретарь Кравцов, профсоюзуудай райкомой түрүүлэгшэ Дамбаев районно Соведтэ һунгагдахаар бүридхэлдэ абтаһан байгаа, харин Цымбалюк республикын Верховно Соведтэ ороогүй.

Райсоведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ Н. Т. Хабалов тад ондоо байдалтай. Тэрэ депутатска мандадай түлөө үнэн сэхээр тэмсэжэ, габьяата илалта туйлаг. Теэдшье тэрэ хүн зоной дунда хүндэтэй болонхой.

Үндэр наһатай болоһон намда албанай талаар дээшээ ургаха хэрэг огтошье хэрэгтэй бэшэ. Энэ статья толилһоной һүүлээр райпогой хүдэлмэришэнэй хиналтын бүлэгэй түрүүлэгшын, арадай хиналтын райкомой түрүүлэгшын орлогшын тушаал орхихоб. Үндэр наһатай болоһон намда энэ эбтэй зэтэй компанитай тэмсэхэ хаба шадал үгы даа. Гэхэ зуура хубилган шэнэдхэлгэдэ өөрынгөө хубита бага сагашье һаань оруулааб гэжэ сэдьхэлээ ханан баярланаб.

П. КОТОВ,
КПСС-эй, дайнай болон ажалай ветеран.

БУРЯАДАЙ АССР-ЭЙ МВД
РЕСПУБЛИКА ДОТОР
НИИТЫН ГУРИМ САХИХА
ТАЛААР ЭГЭЭН ЭРХИМ
СТАТЬЯГАЙ ТУЛӨӨ
КОНКУРС СОНОСХОНО

АНХАРАГТЫ: КОНКУРС!

Ниитын гурим сахиха, архидалгатай, хорон тамхи таталгатай, гэмтэ ябадал гаргалгатай, бэеэ наймаалха ябадалтай тэмсэлдэ республикын хүн зониие үргэнөөр хабаадуулха гэһэн зорилго Буряадай АССР-эй МВД-гэй соносхоһон энэ конкурсын урда табигдана.

Удаадахи тематикаар 2—3 хүүдаһан дээрэ сохигдоһон ямаршье жанрай статьянууд конкурсдо абтаха:

— ниитын гурим сахиха талаар архидалгатай, наркоманитай, бэеэ наймаалха ябадалтай тэмсэхэ талаар ажалай коллективүүдэй, ниитын эмхинүүдэй хүдэлмэриин дүршэл;

— хүүгэдэй дунда гэмтэ ябадал гаргалгаһаа һэргылхэ талаар хүдэлмэриин дүршэл;

— харгыда усалталгаһаа һэргылхэ талаар хүдэлмэри тухай расказууд;

— ВДОАМ болон ДОБТ-гэй эхин организацинуудай хүдэлмэри тухай хөөрэһэн материалнууд;

— милициин эрхим бэрхэ участково инспекторнууд болон хүдэлмэрилэгшэд тухай тэмдэглэлнүүд;

— Госавтоинспекциин, харуулай-постовой албанай, ИДН-гэй хүдэлмэрилэгшэд тухай материалнууд.

Конкурсдо мэргэжэлтэ журналистнуудһаа гадна ондоошье хүнүүдэй хабаадахада болохо. Конкурс үнгэргэхэ болзор: 1990 оной апрелиин 15-һаа октябриин 31 болотор.

Конкурсдо илагшад грамотануудаар, мүнгөөр шагнагдаха:

— нэгэдэхи һууриин түлөө — 200 түхэриг;

— хоердохи һууриин түлөө — 100 түхэриг хэмжээнэй (түс түстэнь) хоер шан;

— гурбадахи һууриин түлөө — 50 түхэриг хэмжээнэй (түс түстэнь) гурбан шан.

Буряадай АССР-эй МВД конкурсдо илагшадые шагнаха мүнгэ олгоо.

Алексей Балакаев

Дуунай зэдэлжэ байгаа сагта

[МИНИИ АРАД ТУХАЙ]

ХАЛЬМАГУУДАЙ бодото элинсэгүүд ойрадууд хадаа анхан урда сагта Саяанай баруун шэлэ хүтэлнүүдые үбижэ һуудаг, зэрлиг ангуудые агнадаг, Сибиринн тунгалаг мүрэнүүдһээ загаһа баридаг байһан гэжэ түүхэдэ бэшээтэй. Баруун зүг руу дайгаар ороhоhoo урид Чингис гэээшэ ойрадуудай хоер ехэ отогтонуудые бусад хүршэнэртэйнь хамта дайлажа абаад, хүсөөрөө туужа абаашаһан юм. Тэдэнь Сири, Египет оронуудта тогтожо, тэндэхи хүн зонтой холисолдон ниилэшоо. Агууехэ талын хооһорходол, хада уулын хабшалнуудта үлэһэн ойрадууд доошоо буужа, Хэрлэн Балхаш хоерой хоорондо нэмжыһэн хооһон шахуу дайдые эзэлһэн түүхэтэй.

XV зуун жэлдэ ойрадууд хүгжэн үндыһэн байна. 1438 ондо Тогоон тайшаа ойрат угсаатаниие нэгэ гүрэн болгожо нэгэдүүлээд, «Улаан залаата хальмаг» гэжэ нэрлэһэн юм. Энэ нэгэдэлынь хадаа «Дүрбэн Ойрадай холбоон» гэжэ түүхэдэ мэдээжэ болонхой. Тогоон тайшаагай хүбүүн Эсен хаан Ойрадай ба Монголой удамаршa боложо, Хитадай газар руу нэбтэрэн орожо, Бээжэниие сэрэгээрээ бүһэлһэн хитад ээн хаан Инцзуниие олзолон барижа абаһан байна. Тиихэдээ «монголшуудта ашэ туһатай байхаар Хитадай эб найрамдал тогтоохо» гэһэн хүсэлтэй байгаа.

Эсен хаанай алуулһан хойно ойрадуудай гүрэн доройтобо. Имагтал XVI зуун жэлэй һүүл багта Дүрбэн Ойрадай Холбооной һүр жабхалан дахин һэргэн хүгжэбэ. 1615 ондо ойрадууд буддизмда ороо. Тэрээнһээ урда тээ ойрадуудай хуби заяанда үшөө нэгэ суута үйлэ хэрэг тохеолдоо: 1608 ондо хальмаг элшэнэр ород хаан Василий Шуйскиие бараалхажа, хойто жэлынь Ород гүрэндэ үнэн сэхэ байха тухайдаа хальмаг зон түрүүшынгээ тангариг үргөө.

Тэрэ сагһаа хойшо Россин бүридэлдэ ороһон хальмаг-ойрадуудай түүхэ эхилдэг. Түрүүшээр Баруун Сибиринн урда нютагуудаар тэдэ ажаһууба, харин һүүлдэнь «Хальмаг хаашуулай түүхэ» соо хэлэгдэһэнэй еһоор, торгууд тайшаа Хо-Орлек «өөрынгөө мэдэлэй торгууд зониие, мүн хошууд, дүрбэд уладые — бүхыдөө 50 000 үрхэтэдые гэхэ гү, али бүхээг тэргэтэниие (кибиткэ) дахуулаад, 6 хүбүүдтээ үдэшүүлэн... түмэр морин жэлдэ (1630 он) Эжэл мүрэнэй (Волго) эрьедэ хүрэжэ ошолой.

Алтай хангайдаа үлэһэн ойпадууд уданшьегүй 1635 ондо Джунгар хан түрэ гэжэ бэеэ дааһан томо гүрэн тогтооһон байна.

Ажаһуудалайнгаа, абаһан шажан мүргэлэйнгөө талаар адли байһан хүршэ монголнуудтаа дүтэ зон аад лэ, аяар холын Ород орониие өөрынгөө нютаг болгожо хальмагууд яахадаа шэлэһэн байгаа хаб гэжэ би олон удаа өөрһөө асууһан байхаб. Бүхы нюусань юун бэ гэхэдэ, хаанта засаг хадаа элшэнэрээ Джунгар эльгээхэдээ, хальмаг зондо «зөөлэн байхые» захидаг байгаа ха гэжэ һанагшаб. Имагтал хальмагуудта Росси хэрэгтэй байгаа бэшэ, харин Россидашье хальмагууд хэрэгтэй һэн. Эжэл мүрэнэй эрьедэ хүрэжэ ерэхэдээ, Доодо-Поволжидо ажаһууһан элдэб отог яһатантай хальмагууд дайлалдаһаншье һаа, арад зомни Россин бүридэлдэ үнэхөөрөөл һайн дураараа ороһон гээшэ.

Россин мэдэлэй боложо ороһоншье һаа, хальмаг тайшаанар бэеэ дааһан политика ябуулдаг һэн ха, зүгөөр шэнэ Эсэгэ ороноо хамгаалалсажа, бүхы дайн байлдаануудтань хабаадалсадаг лэ байгаал даа. Тэрэ үедэ хальмагууд дүшэн мянган морин сэрэгтэй байгаа.

Аюка хаанай зонхилжо байха үедэ хальмаг хан түрэ эгээл ехээр хүгжэжэ, хүсэ ехэтэй болоһон юм. Харин Аюка хаан гээшэ Агууехэ Петрой үе сагта ажаһууһан, тэрэнэй хамаг ябуулгые сүм дэмжэдэг хүн байгаа. Тиихэдэ тэрэнь хадаа өөртэнь мэдэгдэнги, алба татабари түлэдэг хальмагуудтай һайн байха гэжэ оролдодог, сагнэдэг байгаа.

Гэхэ зуура, Нэгэдэхи Петрой үг залгагшадай политика холын харaатай байгаагүй. Тэрэнэйнь үрэдүн гэхэдэ, 1741 оной январиин 5-да хальмаг арадай түүхэдэ тохеолдоһон айхабтар ехэ трагеди мүн. Түүхын зарим мэдээсэлнүүдэй еһоор, тэрэ ушарта 100 мянган хүн хосорһон байдаг — хюдуулаа, олзо боложо баригдаа, хүлдэжэ, туража үхөө, шархаһаа наһа бараа. Хальмаг арадай газар уһые эзэмдэн буляажа абаха талаар II Екатеринын ябуулһан политикые яашье зүбшөөнгүй, «һула аад, мэхэтэй» гэгдэһэн Убиши хаан тайшаанартаа албадуулан, тэрэ үдэрынь 30 909 үрхэтэ зоноо Россиһаа гаргажа, уг гарбалайнгаа эртэ урдын газар нютаг руу — Джунгар тээшэ абаад ябашоо. Гэбэшье оройдоол 15 мянган үрхэтэ зон тэрэ холын замые дабажа хүрөө. Тэрэ үедэ манжа хаанай сэрэгүүд Джунгарые бута сохижо эзэлһэн байгаа бшуу. Тиигэжэ хальмагууд гансата бутаргагдажа, Хитадай элдэб нютагуудаар тараагдашоо. Россида үлэһэн 11 мянган үрхэтэ зон (тухайлхада, 50 мянган хүн) үнэн сэхээр албаяа хэһээр лэ байгаа һааб даа.

Кавказда Россин үүсхэһэн дайнда хальмагууд мүн лэ хабаадалсаа. Хэнэйшье мэдэһээр, Кавказые дайлан абалга гээшэ үни удаан унжагайрһан, хүшэр хүндөөр үнгэрһэн ха юм даа. «XVIII зуун жэлдэ Кавказда горитойхон лэ шуһан адхарһан даа, хэдэн мянгаад ород сэрэгшэд (солдадууд ба хасагууд) алдарта үхэлөө тэндэ олоһон гээшэ...— гэжэ ород түүхэшэн Г. Прозрителев бэшээ һэн,— гэхын хажуугаар Кавказда ородуудай ябуулһан энэ хэрэгтэ бүхы хүсэ шадалаа, бүхы сэдьхэл зүрхэеэ зорюулһан хальмагууд тухай һайн үгэ хэлэлтэй, магад, имагтал имэ дайн сэрэгүүд лэ тэдэнэй эрхим һайн хүнүүдые хосоргожо, энэ арадые мүнөөнэйнь хайрата түлөүр байдалда хүргөө аалам. Үсөөхэн лэ зоригтойшуул баатаршалга гаргадаг гээшэ, тиихэдэ дайн сэрэг имагтал эрхим хүнүүдые, сэдьхэлээрээ, бэе махабадаараа хатуу хүбүүдые һалгаадаг шуу даа. Хальмагууд хэдэн мянгаадаар имэ хүбүү[н] алдаһан гээшэ. Эрдэм һургуулитайшуулынь шуһан мүрэндэ абтажа һаланхай, харин тэдээнгүйгөөр арад зон хадаа оюун ухаата удамаршадгүй шэнги болошоно бшуу. Кавказда болоһон тэмсэлэй хүшөө дээрэ: «Геройнуудта — алдар нэрэ» гэжэ һиилээтэй, эндэ хальмагуудташье һуури үгтэхэ зэргэтэй; түүхэтэ документнүүд соо тиигэжэ хэлэгдэдэг».

Хальмаг арадай үнгэрһэн замай түүхын бэрхэшээлнүүдээр дүүрэн, баатарлиг зарим хуудаһануд имэрхүүл даа. Агууехэ Октябрь шэнэ байдалда һэргэн хүгжэхэ зам нээжэ үгөө. Революционно байлдаануудта хальмагууд эдэбхитэйгээр хабаадалсаһан, үндэһэн морин сэрэгэй частьнуудые бии болгоһон, Совет засагые улаан шуһаараа аршалан хамгаалһан юм.

Эхэ орондомнай фашис хүрин тахалай хүрэжэ ерэхэлээр, гуша гаран мянгаад хальмагууд Эсэгэ ороноо хамгаалгада бодоо. Хорин наһатай комсомол хүбүүн Эрдни Деликов домогто ороһон баатаршалга харуулжа, хальмагууд сооһоо Советскэ Союзай түрүүшын Герой болоо һэн. Ондоо арадуудтай сасуулбал, тоогоороо үсөөхэн арадай дундаһаа найман Герой гараа.

1943 оной декабриин һүүл багта Сталинай хатуу засагай уур сухал хальмаг арадта орьелон буугаа бэлэй. Республика үгы болгогдожо, арад Сибирь тээшэ сүлэгдөө. Янгинама хүйтэн жабар соогуур үлэн хооһон, даараажа бээрэшэһэн үбгэдые, үхибүүдые, эхэнэрнүүдые товарна вагонуудта шэхэжэ гаргаһан юм. Нэгэ жэл урда тээнь Астрахань — Кизляр шэглэлээр түмэр харгы баригдаһан байгаа. Тэрэнэй барилга гээшэ юрэнхыдөө Хальмаг ороной «хүзүүн дээрэ» тохогдоо һааб даа: түмэр замай гурбанай хоер хубинь тэрэнэй газар дээгүүр гаранхай бшуу. Тиигээд лэ харгын барилгашадые хүйтэн вагонууд соо хаагаад лэ (тэдэнь хэдэн хоногоор үртөөнүүд-разъезд дээгүүр тогтошоно даа), мэдэгдээгүй газар нютагууд руу ябуулаа гээшэ. Ээгүй орхигдошоһон үнеэд, хонид, морид, тэмээнүүд үртөөе олоороо хүреэлэн зогсоод лэ, үдэр һүнигүй мөөрэлдэжэ, маарaлдажа, буйлалдажа байгаа. Эзэдээ үгылһэн нохойнуудай улилдаан иланга яа ехэ уйдхар түрүүлдэг һэн. Поездын ябажа эхилхэлээр, тэдэнэр вагонуудай хойноһоо түгшэжэ унатараа гүйлдэһэн юм. Би арбан табатай хүбүүн ябааб, вагоной бишыхан сонхоор тархяа газаашань бултайлгаад, эдэ бүгэдые нюдөөрөө хараһан хүн гээшэб.

Һүреэтэй шанга шалгалта урдамнай хүлеэжэ байгаа. Дүрбэн голтой пульман вагон составай тэг дунда оруулагданхай һэн. Үүдэнииинь һула аад, хахадтаа хүрэтэр бүхэтэр хабтагайнуудаар хадагданхай. Станцинууд дээгүүр поездын халта зогсохолоор, хоер солдадые дахуулһан офицер вагон бүхэндэ дүтэлжэ: «Үхэһэн хүнүүд бии гү?» — гэһэн гансахан асуудалаа табиха. Наһа бараһан үхибүүдэй, үбгэд хүгшэдэй хүрэшэһэн бэеые солдадууд хүл гарһаань баряад, пульман тээшэ [...]рэжэ абаашаһан бэеэрээ, һэнжэгыдүүлэн лэ вагон руу хаяжархигша һэн. Мөөрэтэй, мантан томо хуурсаг түргэн дүүрэшэхэ, тиихэдэнь ехэнүүд станци дээрэ поездын тогтоходо, үхэһэдые абаашахаяа машинанууд, тэргэтэй морид ерэхэл даа. Үхэһэн зониие хамтын нүхэн соо буладаг байгаа. Тиигэжэ би төөдэйгөө гээһэн хүм. Тэрэлни гайхалтайхан үльгэршэ, ута аялгатай хальмаг дуунуудые дуулахадаа аргагүй бэлигтэй хүн байгаа. Бэеынь ямар станцида булаһан байгаа хаб гэжэ мүнөө болотор элирүүлжэ шадаагүйб.

Эдэ үгэнүүдни жэгтэй муухайгаар һанагдажа болохо, зүгөөр Казахстан гү, али Дунда Ази руу туулгаһан арадта би атаархадаг хүм. Тэдэниие зарим тэдышье һаань, нэгэ газарта баг-сүг байлгаа бшуу. Харин бидэниие — хальмагуудые Тюмениин областьһоо эхилээд, Краснояраи хизаараар, саашань Сахалин хүрэтэр, Салехард болон Игаркаһаа эхилээд, Хитадай хилэ хүрэтэр — Сибиринн бүхы дайдаар үрхиргэн тараажархео. Би эжытэеэ, дүү басагантаяа, гурбатайхан дүү хүбүүнтэеэ Красноярай хизаарай Козульска районой Улаан-Ганга гэжэ газарта тудаа бэлэйб. Хальмагууд гээшэ юрэл бандидууд, урбагшад бэшэ, мүн баһа харшангууд юм гэжэ Бериин зарсанар бидэнэр тухай үгэ тараан соносхоһон байгаа. Элдэб юумэ үзэһэн, хараһан сибирягууд түрүүшээр этигээ һэн хаш. Зүгөөр бидэниие асарһан түрүүшын үдэр лэ нютагай һамгадууд гэр гэртээ гүйлдэжэ ошоод лэ, шанаһан хартаабхатай хүнэгүүдые, һү, тараг асаржа үгөө агша бэлэй. Тиигэжэ бидэ Сибиринн һайн зонтой ушараа һэмди.

Хабар болоходо, үбгэ хүгшэднай талаяа һанажа уйдаба, тиигээд нютаг руугаа танилнуудтаа бэшэг бэшэхыем дурадхаһан юм. Харюу ерэбэл даа. Саадай огородой бригадын бригадир байһан Марк Николаевич Кравченко гэгшэ хальмагаар бэшээ.

Бидэ дүрбэдэхи класс хүрэтэр түрэлхи хэлэн дээрээ ном үзэгшэ һэмди, тиигээд маанадтай байдаг ород, украин, татаар үхибүүд бидэнтэй нэгэл һургуулида ябадаг, баһал бүхы предмедүүдые хальмаг хэлэн дээрэ үзэдэг байгаа. Түрүүшымнай багша Убуши Басангов һэн. Сагаан финнүүдтэй болоһон дайнда татагдажа мордоходонь, Хальмаг педтехникум дүүргэһэн Абашев гэжэ залуу ород багша ерээ бэлэй. Тэрэ багша баһал түрэлхи хэлэн дээрэмнай манда ном зааха. Бидэндэ энхэргэн зөөлэнөөр хандадаг, хальмаг хэлые тон һайнаар мэдэдэг байһаараа шэнэ багшамнай бидэниие гайхуулаа, бахархуулаа. Түрүүшын үдэрһөө Абашевта бидэ дурлашоод лэ, хэшээлээ гээхэгүй гэжэ оролдохобди.

Дайнай эхилхэдэ, эхэнэрнүүдтэй, үбгэдтэй хамта бидэ — эдиршүүл эрэшүүлэй орондо үлэһэн зомди. Колхозой механик татаар яһанай Гали Халитов «Червенный прогресс» гэжэ агрегадта ажаллуулжа намайе һургаад, украин Марк Кравченкын бригадада асараа һэн. Ондо ондоо яһанай наһажаал эдэ хүнүүд — татаар Халитов, украин Кравченко, дархан ород Алексей Ерескин, колхозой түрүүлэгшэ хальмаг Эрдни-Гаря Улюмджиев — хэн хэниинньшье — һаял бордойжо ябаһан эдирхэн намайе ажалда, газарта, хүнүүдтэ дурлуулаа, хүндэлжэ һургаа.

Харин мүнөө түрэл нютагһаа хэдэн мянгаад модоной зайда оршон, түмэр пеэшэнээ тойрожо һуугаад, Марк Николаевичай хальмагаар бэшэһэн бэшэгые уншажа һуунабди. Маниие барандаа урбагшад гэжэ тэрэ яашье этигэхэ аргань үгы байгаа, тиигээд лэ, алдуу гараа еһотой, хамаг юумэн хуу элиржэ, орон нютагаа бусажа ерэхэ бэзэт гэжэ һанааемнай тэрэ тэгшэлээ бэлэй. Тэрэ сагта имэ бэшэг ехэл сэнтэй байгаа һэн.

Сибирьтэ намтай ушарһан эрхим һайн хүнүүд тухай «Гурбан зураг», «Өөһэдөө намайе шүүжэ үзэгты» гэһэн туужанууд соогоо би бэшэһэн хүм. Хара дотортой хүнүүдшье ушардаг лэ һэн ааб даа, илангаяа тусхай комендантнуудай дунда тиимэшүүл дайралдаха. Заримдаа тэдэнэйшье дунда бараг һайн зон байха. Жэшээнь, Федоренко гэгшэ хамаг аюулые бэе дээрээ даагаад лэ, тусхай комендатурын захиргаанай зүбшөөлгүйгөөр намайе Красноярск өөрөө абаашажа, һуралсалда оруулһан юм. 1948 оной декабрь соо «Красноярский рабочий» газетын уран зохеолой хуудаһанда түрүүшымни рассказ барлагдаа һэн. Красноярскын Уран зохеолшодой эмхиин харюусалгата секретарь байһан Сергей Венедиктович Сартаковай зоригой ашаар рассказни толилогдоһон юм.

Энээнһээ һара урид би тусхай комендатурада имэ саарһа бэшэжэ, гараа табиһан байгааб: «Би, сүлэгдэһэн, РСФСР-эй Красноярай хизаарай Козульска районой тусхай комендатурын бүридхэлдэ байһан Балакаев Алексей Гучинович, хэтэ мүнхын сүлэлгэдэ эльгээгдэһэнби, заатагүй байха газарһаа өөрөө мэдээд гараал һаа, уголовно харюусалгада хабаадуулагдажа, 20 жэлээр хаатаршанай ажалда ябуулагдаха еһотой хүмби гэжэ СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй 1948 оной ноябриин 26-най Указ намда соносхогдонхой гэжэ энэ саарһанда гараа табибаб». Имэ саарһанда гар табинхайем Сартаков мэдэжэ байһан һааб даа. Сүлэлгэдэ эльгээгдэһэн хүнэй расскаэые толилуулһанайнгаа түлөө гансашье партбиледһээ тэрэ һалаха бэшэ, харин Норильск руу ябуулагдажа болохо байгаа бшуу даа. Муушуулай тоодо ороһон зохеолшодые, уран зураашадые, эрдэмтэдые тиишэ ябуулжархидаг лэ һэмнай...

Манай дэрээбэндэ бусажа ерэһэн түрүүшын солдат хадаа хальмаг Монтка Ичяев байгаа. Тэрэ аймшагтай мэдээсэл асараа һэн: Ураалда сэрэгэй национальна частьнууд бүридхэгдэжэ байна гэһэншүүгээр, хальмаг сэрэгшэдые мэхэлжэ, фронтһоо дуудажа, Кунгур городто ерүүлээд, тэндэһээ Косьва мүрэн дээрэ ГЭС-эй барилгада эльгээжэрхео. Дайшалхы орден, медальнуудаар шагнагдаһан үсэгэлдэрэй сэрэгшэд НКВД-гэй сэрэгэй мэдэлдэ үгтэжэ, хоол муутайһаа, сэдьхэлээ доромжолуулһанһаа боложо, олоороо үхэдэг байгаа. Араг яһан болотороо тураашье һаа, хүл дээрээ ябадагуудыень үхэр мал шэнгеэр голодоһондо гаргажа, Сибирь тээшэ эльгээхэ.

Сэрэгшэд ябаһан олон хүн фронт руу тэрьедээд, Бериин зарсануудай һабарта ородог һааб даа: һайн лэ һаа, тэдэндэ удаан болзор үгэжэ, концлагерьнуудта ябуулха, талаан буруутаа һаа — тэндэнь лэ буудажа алаха...

1957 оной январиин 9-дэ — эгээл арбан гурбан жэл арбан гурбан хоногой үнгэрһэн хойно — хальмаг арадай автономи дахин тогтоогдоо һэн. Сибирьтэ амиды үлэһэн хальмагуудай хуби заяан тухай домоглоһон миний роман эгээл тиимэ нэрэтэй: «Арбан гурбан үдэр ба арбан гурбан жэл».

Арад зониие үндэһөөрнь үгы хэхэ гэһэн Сталинай ябуулгын хойшолонгые юугээршье заһашагүй: 1941 ондо Союз соо хальмагуудай тоо 140 мянган хүн болодог һэн. 1959 оной хүн зоной тоо бүридхэлэй дүнгөөр — автономиин һэргээгдэһэнэй һүүлээр хоер жэлэй үнгэрһэн хойно үдэсөөрөө Росси дотор хальмагуудай түрүүшын һуури эзэлжэ байбашье, бидэнэй тоо оройдоол 106 мянган болоод байгаа.

Мүнөө хальмаг арад 150 мянган хүн хүрэтэр ургаа. 20 мянган хүн республикаһаа гадуур, юрэнхыдөө Астраханиин областьдо ажаһуудаг. Зонхилон мүнөдалгын жэлнүүдтэ Приволжскын, Долбанай — экономическа эгээл шадалтай хальмаг хоер район тиишэ үгтэшэһэн юм. Мүнөө тэдэнэр Наримановска ба Лиманска гэжэ нэрлэгдэдэг. Аяар холын Джунгарһаа ерэһэн сагһаа хойшо хальмаг арадай хамаг түүхэ эдэ районуудтай холбоотой байһан гээшэ: түрүүшын Соведүүд, түрүүшын улаан морин сэрэгэй зуутангууд тэндэ бии болоо, Улаан Армиин хальмаг морин сэрэгэй түрүүшын полкнуудай гол сэрэгшэд эдэ районуудһаа гараһан зон һэн. Эндэл хальмаг хүдэлмэришэн анги бүридэжэ, түрүүшын профсоюзууд эмхидхэгдээ, большевик партиин түрүүшын үүрнүүд, комсомолой, пионерэй эмхинүүд эндэ бии болгогдоо.

Өөрын бэрхэшээлнүүд, гол шухала асуудалнуудшье республикада байгаа ааб даа. Үнгэрһэн сагуудай муу үбшэн гэхэ гү, али нютаг нютагаараа илгарха ябадал һүүлэй жэлнүүдтэ дахин һужэрхэшүү. Отог отогой, уг изагуурай хоорондо гараһан хеморолдоон хореод онуудаар хальмаг арадай автономиие унагаан алдаа һэн. Зүгөөр тэрэ үедэ зол болоходо, коммунистнуудай, интеллигенциин дунда холын сэбэр бодолтой хүнүүд олон байжа, нютаг нютагаараа илгаран хеморолдохо ябадал диилдэһэн гээшэ. Хүгжэлтын тогтонги жэлнүүдтэ үжэнги хурьһэн дээрэнь муу муухай эдэ үзэгдэлнүүд баһал тархяа үндылгэжэ эхилээ юм. Харюусалгата зарим нүхэд хаа хаанагүй «өөһэдынгөө» хүнүүдые һуулгадаг болоо һэн, мүнөөшье тиигэһээр лэ даа. Тиихэдэ бэрхэ хүн гү, али ямар бэ гэжэ харахагүй, юрэдөөл, нютагай, нэгэ отогой, нэгэ уг изагуурай хүн лэ һаа, өөрэгүй. Энэнь таагдашагүй хойшолонтой байжа магадгүй...

«Дуунайнгаал зэдэлжэ байхада, арад зон мүнхэ»,— гэжэ хальмагууд хэлсэгшэ. Дуунайнгаа зэдэлжэ байхын тула арад зон нягта нэгэдэлтэй, эбтэй зэтэй байха зэргэтэй. Энээнэйл тула табан зуугаад жэлэй саана хальмагууд гүрэн боложо нэгэдэһэн, суута энэ ушарые «Джангар» гэжэ агууехэ үльгэр соогоо дуулан магтаа юм. Тиихэдээ эхэ нютагаа «Бүмбын орон»—«Жаргалай орон» гэжэ нэрлэһэн юм. Бүмбын орондо хүн зон жаргалтай баян һуудаг, «шиний» гү, али «миний» гэжэ юушье илгадаггүй, тэндэ баатарнууд игэжэ шахаа тангаригаа үргэһэн гэдэг:

Энэ наһаяа жадын үзүүрээр
хэмжэхэбди,
Эршэ зоригоо эхэ гүрэндөө
зорюулхабди.
Үлүү һайрхалгаһаа, атаа
мэеэнһээ,
Үһөө хяһаанһаа, урбалтаһаа
арсахабди.
Үбсүүгээ хахалжа, зүрхэеэ
ходолжо гаргаад,
Үгэхэбди арадтаа, улаан
шуһанайнгаа дууһатар.

Энхэ сэсэн элинсэг хулинсагуудайнгаа энээхэн тангаригые бидэ сахин үргэхэ уялгатайбди.

Элистэ.

Ц. ДОНДОГОЙ
буряадшалба.

[«Литературная Россия» газетын 1990 оной январиин 26-най номерһоо абтаба].

«АЛТАРГАНЫН» БИБЛИОТЕЧКЭ

Бүргэд

РАССКАЗУУД

Даша-Дабаа МУНКОЕВ

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь 13—14-дэхи номернуудта).

Тэрэнэй һүүлшын үгэнүүдые гэнтэ һэршэгэнэһэн һэбшээн сағанай хүйлаадаһантай холин, таһанай хүйлаадаһантай холин, тала худар абаашаба. Уданшьегүй ла худар абаашаба. Уданшьегүй тала унтажа садаад, бэеэ һэжэртэй, саһан тооһо үрхируулэн, һалхиншье эхилшэбэ. Хамаг ашаанһаа һалажа хүнгэрһэн үүлэд урагшаа, урагшаал бушуухан зөөнэд.

— Зай, би ябахам даа!— гэжэ Золто Сэндэмын шэхэндэнь тонгойн дуугарба.— Ши намайе хүлисеерэй. Үшөө уулзаха байхабди!

— Үгы, мүнөө энэ саһа бордоһоноор хаана ошохошни гээшэб! Манайда ошоёбди!— гэбэ Сэндэмэ.

— Үгы даа, ябахамни,— гээд Золто толгойгоо һэжэрбэ.

— Ши хэрэгтэ хэрэггүй бодолнуудаа толгойһоо абажа хая. Золто! Ондоогоор ажаһууха хэрэгтэй. Ондоогоор! Ойлгоно гүш?

Золто Сэндэмын үгэнүүдые дуулаа гү, али үгы гү, толгойгоо дохибо.

— Юу? Юун гэнэш?

— Һамга абаха һэн гэнэб! Һамга!— гэжэ Сэндэмэ үльмы дээрэ үндыһэн хашхарба.

— А-а,— гэбэ Золто.— Ямар басаган миний һамган болохо юм? Ши намда гараха аалши?

— Гараха һэм! Дуулана гүш?

Золто эрьелдээд, урагшаа бүгтын ябажархиба. Хойнонь саһанай хүйлаадаһан эрьелдэн, тэрэнэй мүрнүүдые жэгдэлжэл, жэгдэлжэл байна.

САҺАН ТУХАЙ ОНТОХОН

Би гэртээ гансаараа һуубаб. Газаа саһан ороно. Сонхын хүйтэн, елэгэр шэлдэ магнайгаа няагаад, саһан тухай онтохо зохеожо туршабаб...

«Хүбүүхэмни, хайрата ганса хүбүүхэмни, шамдаа мүнөө саһан тухай онтохо хөөрэжэ үгэхэмни,— гэжэ гүбэрнэб.— Хара даа сонхоороо,—гэнэб.— Хараба гүш? Энэл даа, хүбүүмни, онтохомнай. Жэгтэй һонин бээз? Эрьелдэһээр, урбалдаһаар агаар дээрэһээ, абыншни һарбайжа хүрэхэгүй үндэрһөө, шиниимни амтархан уудаг һүмбэйдэл адли сагаахан үнгэтэй саһан газаамнай еелиханаар бууржал байна...»

Шимни бү уйлаарай, һүмбэймнайшье дууһашоо. Эжымнай һүмбэйгөө абаад, ажалдаа ябашоол даа. Шамдаа хүхүүлхэ юумэн абадашни үгы бшуу. Тиигэжэ мэдээрэй. Маа, энээхэн хүхэлтэ хүхэжэ, һамааржа һуулши даа, зүү?— гэжэ би өөрөө өөртөө хэлэбэб.— Хүбүүмни, шамайе мандаа ерэхэл байха гэжэ эжы аба хоёршни ехээр хүлеэдэг бэлэйбди. Ерээлши даа. Шиний ерэһэнһээ хойшо, хүбүүмни, һүни дунда гэнтэ наранай мандаһандал гэр соомнай тиимэл һаруул, дулааншье болошоо...

Хүбүүмни, хүлдэ оробош. Хоюулан хүтэрэлдөөд, газаашаа гарахабди, орон дэлхэйтэйгээ танилсахабди. Хүнүүд манине сонхоороо обёсроод: «Харыт даа, хэнээ һажааһан иимэ бэрхэ хүбүүн гээшэб?»— гэжэ хөөрэлдэхэ байха. Хүйхэрнүүд! Абаһаа бэшэ ондоо хэниие һажаах һэм, тиимэ гү, хүбүүмни?— гээд, би омогорхон энеэнэб.— Шимни абаяа һажааһан хүбүүмни, мининингээ гарһаа барихадаад, алтан дэлхэй дээгүүр аабарган ябахаш... Энэ хадаа аба, эжыншни алтан дэлхэйдэ заһаһан ажабайдалайш, аян замайш эхин болог лэ.

Удаань тала руу ошохобди. Үгы даа, тала руу ошохогүй хабди. Хада өөдэ зүдхүүжэмди. Нээрээшье, тиихэбди. Хэды эсээ, бахардаашье һаашни, шамайе гар дээрээ абахагүйб. Иигэжэ, эндэһээл эхилжэ, хүбүүмни, бэрхээшээл дабажа һурахаш...

Бэеэ хүсэхэш. Нэгэтэл мэдээгүй байтараа, бэрине буулгажархиһан, хурим түрэ гээшые наяруулжа байхабди даа. Эсэгэшни эгээл дээдэ талада һууxаб. Баярлаһандаа бархиржа байгаад, нёлбоһон тобо холижо байгаад, арзын хатууе амсахаб, найгарган байжа, буряад дуугаа дуулахаб...

Хүбүүмни, хайрата ганса хүбүүмни, саһан тухай онтохомнай эхилэнгүйгөөр иигээд лэ дүүрэшэлэй даа. Би заабол шамдаа саһан тухай онтохо хөөрэжэ үгэхэб. Харин мүнөө абашни шам тухайгаа, шиниингээ ерээдүй тухай, үльгэрһөө үнэтэй, өөрһөөшье үнэтэ бодолнуудта зээлэгдэшоод һуунам даа... Саһаншье зогсошоо. Оройдоошье хүдэлэнгүй хэбтэнэ бээз? Унтажа байна гээшэл даа. Иигээд бүхэли үбэлдөө ото унтаад, хайлажа үгы болошохо юм...

Би гэртээ һуунаб. Сонхын хүйтэн, елэгэр шэлдэ магнайгаа няагаад, саһан тухай онтохо зохеогоод туршабаб. Теэд онтохоншье боложо үгэнэгүй даа... Газаа гайхалтай һаруул, сэбэр. Саһан олон тоото үхибүүдэй нюдэхэнүүд шэнгеэр мүшэмэлзэнэ.

«Эхэ газарни,— гэжэ би гүбэрнэб.— Үндыгыш, сонхоорни шагаан харыш, хүбүүем танижа абыш! Миний хүбүүн дуушан болохо юм. Урдань хэзээшье дуулдаагүй дуушан болохо! Хүбүүнэймни дуунууд соо дайн дажарай, түрмын, атаа мэеэнэй, мэхэ гохын бэшэ, харин мүнхэ найрамдалай, мүнхэ жаргалай мүнхэ һайхан аялга ханхинан байхал! Газар, би шамдаа найдажа, энэ хүбүүгээ эльгэн дээрэш табяаб. Хүбүүмни дуушан болохо юм. Хаража, хайрлажа, хамгаалжа байгаарай!».

Миний амисхаалһаа хүлэржэ сэнтэһэн сонхын шэл манараад, сэлсэгэр дуһалнууд доошоо аалиханаар харгылан урдана.

«Эхэ газарни,— гэжэ би дабтанаб.— Хүбүүем хаража, хайрлажа, хамгаалжа байгаарай...»

ҮҮР САЙНА

— Эй-е, Ээрүү, наашаа-а-а!..

Энэ Лойдоб. Түбые дуудана гээшэ. Тэрэниие нэрээрнь хэзээдэшье нэрлэдэггүй. Гансашье Лойдоб бэшэ, булта хүнүүд, мүнөө үдэрэй эдеэ асараад байһан тогоошон Сараншье, иигэжэ нэрлэдэг. Булта. Гомдолтойл даа, теэд яахабши, хашан моринной ташуурта дададагтал Түбшье энэ нэрэдээ даданхай. Үни даданхай. Тиибэшье гомдолтойл байдаг. Юундэ, юундэ хүнүүд саг үргэлжэ бэеынь дутагдалые һануулжа, сэдьхэлэйнь эдэгэхэеэ болиһон шархые һүжэрөөнэб? Түб гэхэдэ хэлэн таһаршахагүйл. Түб лэ гээһаа болоо. Ондоо юуншье хэрэггүй. Иимээр, ээрүүгээр түрэшэһэндөө гэмтэй бэшэ ха юм. Магад эхэ эсэгэ хоёрынь тэрэниие энэ дэлхэйдэ иимээр үршөөһэндөө гэмтэйшье байжа болоо... Мүнөө гомдоод юу оложо абахабши? Теэдшье тэдэнь үгы: эсэгэнь — дайнда, эжынь — эндээ... Ондоо хэншье үлөөгүй. Харин Түб үг үндэһөө үргэлжэлүүлхэеэ үлөө... Хэндэшье тойбо хэдэггүй. Теэд юундэ иигэжэ нэрлэнэб? Юундэ?

Нютагтань, холын Агадашье, иигэжэ нэрлэдэг байгаа. Эдэ бүгэдые тэсэхэ аргынгаа һалахада, гурбан жэлэй саада тээ тэрэ нютагһаа гараһан юм. Теэд энэ нэрэ бэеынь һүүдэртэл хаанашье ябахадань дахалдаад һаладаггүй...

Хүнүүд иигэжэ нэрлэхэдээ, өөһэдынгөө хошон наада зугааһаа, магад, дэлхэй дээрэхи эгээл зайлашагүй нангин юумэн — дуранһаа, элэжэ һалаһан шархиява шорой дээрэ абаашажа хаядагтал ямаршьеб харагдахагүй, тиибэшье дабагдашагүй үндэр хашаагай саана тэрэниие хэтэдэнь түлхижэ гаргажархиһан шэнгеэр Түбтэ һанагдадаг. Тэрэ энэ «хашаае» алхаха гэжэ оролдонгүй, харин улам лэ холодожо ябаһаар, өөрөөшье мэдэнгүй хорин табатай болошоһон байба. Эдэ бүхы жэлнүүдтэ дүүрэнээр тусхай абяан үгэ боложо гараагүй, хүнүүдые һонирхуулаагүй, басагадай зүрхэ хүдэлгэжэ үзөөгүй бодолнуудынь дотоонь суглара сугларһаар, эсэсэй эсэстэ тэдэнь зэрлиг үзэн ядалга болошоо. Хүнүүдэй хүн шэнгеэр түрэһэндэ, ажабайдалай хамаг шэмэ шүүһые амталдаг хадань тэрэ үзэн ядадаг.

Бэеэ хорложо алаха тухай бодол заримдаа түрэдэг. Жэшээнь, боожо үхэхэ. Үхөөд лэ дүүрээ... Хайран хүбүүе дэмы гомдохоодог һэн байнабди гэжэ хүнүүд лабынь лэ халаглаха байгаа... Магад, нэгэ ямаршьеб һайн басаган хайрлаһандаа уйлахашье һэн бэзээ... Теэд Түб тэрэ басагые, тэрэнэй нёлбоһыешье хаража шадахагүй. Үхэшэһэн байха... Дэлхэй дээгүүр хүнүүд жаргалаа эдлэжэл байха; хаанашьеб, хэншьеб, хэнииншьеб таалаха; хэншьеб үхибүү хүлеэхэ: ондоо юртэмсэнүүд тээшэ баабай, эжын үринэр ниидэхэ; эндэ тэндэ буугай дуун үшөө удаан саг соо нэерһээр лэ байха; зол жаргалай түлөө, ехэ хэрэгэй түлөө тэмсэһэн олон, олон хүнүүд ами наһаяа гээхэ... Теэд амиды хүнүүд тэдэниие мартахагүй. Тэдэниие түүхэ мүнхэлхэ... Харин тиихэдэ Түб хара зоргондоо үхэшэһэн байха. Хэндэшье хэрэггүйгөөр. Нохой шэнгеэр. Тиигэээд тэрэ өөрыгөө һунашаһан хүзүүтэйгээр, хабдажа мэнииишэһэн хүрин хара нюуртайгаар, хөөһэ, шуһантай хамта аманһаань доошоо һанжаһан хэлэтэйгээр һанаад үзэхэдөө, айһандаа бэшэ, харин жэрхэһэндээ уршагад гэн, дахин энээн тухайда бодохогүй гэжэ оролдодог... Тиин досоонь ойлгогдошогүй хоро шара, гомдол, сүхэрэлгэ сугларжал, юушьеб хэхыень баадхажал байдаг...

Тэрэ жэлдээ хэдэн дахин, хэдэн хоногоор, зоболонтойгоор уужа эхилдэг. Тэрээнтэй хэншье сугтаа уудаггүй. Адагай хүхэ архиншадшье хүрэтэрөө тэрьелдэг. Түб гансааран уудаг. Ходол гансааран... Тэрэнэй ута гарнуудаа һарбагашуулан, улаан нюдэнһөө уһа адхаруулан, үйлсөөр самнажа ябахада, үгышье һаа нэгэ тээ алдалжа унашоод, үлэн шонодол улин, уйлажа хэбтэхэдэ, архи уубаш гэжэ хэншье зэмэлдэггүй. Гансал «энэмнай эхилээ даа» гэжэ хүнүүд өөһэд хоорондоо гүн удхатайгаар шэбэнэлдэдэг... Э-эх, хүнүүд!

— Ээрүү-ү!..

Энэ Саран ооглоно. Энэ тогоошон басаган, урал, амаа будадаггүй. «Ээрүү» гэхэдээ, бусадһаа ондоогоор, эрхэлүүлһэн шэнгеэр хэлэдэгтэнь гү, али өөртэнь адли үншэн үрөөһэн хадань гү, бү мэдэе, юрэдөөл, тэрэ Саранда муу һанажа шададаггүй. Яажашье муулажа шададаггүй. Лойдобтой нэгэ полидо хахалдаг хадань, гансал тэрээнтэй харалсахын эрхээр үдэр бүри өөрөө нишэ эдеэ асардаг гэжэ һайн ойлгодогшье һаа, хамаагүй, мэнэ мэнэл Саранине харахаб гэһэн бодол Түбтэ нюуса баяр асардаг. Энэнь гайхалтай, юунтэйшье сасуулшагүй, дабтагдашагүй баяр бэлэй. Харанхы агы нүхэн далда ажамидаралай агшан зуура ялагас гэдэгтэл, эдэ саг зуурын уулзалганууднһаа, тэрэнэй ойлгомторгүйгөөр нэгэ тээнь хүреэд абадагһаа, инаг түрэлөөр толгойгоо хазайлган, тэдэ хоерто шулэ аягалжа байдагһаа, нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, Саранай хүдэлсэ бүхэниие улаан нюдөөрөө хулгайгаар ажаглажа һуухадаа, юундэшьеб уйлаха дураниинь хүрэдэг... «Эдеэлэ, эдеэлэ, Ээрүү» гэсэгээн, Саран нэгэ гараа тэрэнэй мүр дээрэ табяад, нүгөө гараараа табагтань шулэ нэмэжэ байдаг. Харин Түб гэдэһээ маажуулжа, таашааһан поршоонхо-дол, бүхы бэеэ жэгтэйгээр һуларшоод, халбагадажа һуудаг. Тэрэ юушье, хэдыешье эдиһэнээ мүртэйгөөр ойлгодоггүй. Халбагадажал, халбагадажал һуудаг. Гансал Лойдобой «энэ хаанашни багтана гээшэб?» гэжэ гайхахада, тэрэ залд гэн, халбагаа табижа, ехэ амаа шэхэндээ хүрэсэ зээбайлган, зэмэтэй хүндэл энеэбхилээд, үгэ дуугүйгөөр өөрынгөө трактор тээшэ ошодог.

Тэдэнэр үлэдэг. Лойдоб Саран хоер. Лойдобой удаан тэхэрихэгүйдэ, Түбынь һанаагаа зобожо эхилдэг. Тэрэ үе үе болоод лэ гэдэргээ тракторайнгаа кабинын сонхоор, хараашалжа ябахадаа, Лойдобые обеор ж о р х и б о л. «э-э-э-ай, бо-бобо-бо-л-лоо д-даа» гэжэ гүбэреод, юундэшьеб дороһоо һанаа алдадаг һэн.

Харин мүнөөдэр... Түб эдеэлхэеэ ошобогүй. Мүнөө үдэшэ Саран Лойдобто хадамда гарахань гэжэ хэлсэхые тэрэ үглөөгүүр дуулаһан байгаа. Энээн тухай дуулахадаа, Түб аймшагтай ехээр эзэһэнээ гэнтэ мэдэрээ һэн. Досоонь гомдолшье, жүтөөрхэлгэшье түрөөгүй, гансал монсогойрон бөөгнэрһэн юуншьеб аалиханаар заадаран, дахин бөөгнэрэн, зүрхэ сэдьхэлэйнь эгээл оеорто эды болотор нойрсожо байһан ойлгогдошогүй нэгэ ямаршьеб мэдэрэлыень дайража, саашанхи байдал тухайдаа бодожо үзэхыень ээлүүдгүй баадхажа байгаа.

Мининишье гэрлэхэдэ яаха юм гэжэ бодоходоо, тэрээндэ айдаһатай болошоо һэн.

Саран хадамда гарахань. Хүнэй хүн болохонь. Хүнэй. Лойдобой. Дахин ишэ эдеэ асархаяа болихо. Хэзээдэшье. Гансал үбгэндөө, тэрэ Лойдобтоо эдеэ бэлдэжэ байха... Ихэдээ юун болоно гээшэб? Яажа ойлгохоб? Хуби заяан яахадаа иимэ хайра гамгүйб? Хүнэй һүүлшын баярые, магад, найдалыешье, юундэ буляажа абанаб? Хэн Түбтэ шулэ аягалхаб? Хэн тиимэ урикаар, тиимэ ойлгонгоор урдаһаань харахаб? Хэн? Ямар нэгэн шабганса гү?..

Юрэдөө, басагад ямар шудхэрөө хэхэеэ хадамда гаранаб!

Тракторынь зөөлэхэнеер дондорон, урагшаа зүдхэнэ. Зунай хомхой наранда шииг нойтоео шобто һоруулһан газарта плугай анзаһан мүртэйгөөр орожо үгэнэгүй, халгана. Бүгшэм. Тооһотой.

Түбэй тойроод ерэхэдэнь, Лойдоб бодон, үшөө юушьеб баринхай, зогсожо байба. Тэрэ даллана. Түб трактораа зогсоогоод, кабинаһаа гараба.

— Эдеэлхэеэ юундэ ерэнэгүйбши?— гэжэ Лойдоб һураад, гартаа бэряад байһан юумэнүүдээ газарта табиба.— Али туража үхэхэ гэжэ шиидээ гүш?

Түб улаан нюдөөрөө тэрэниие хайра гамгүйгөөр хилам гэжэ хараад, үгэ дуугүйгөөр эдеэлжэ оробо. Тэрэ Лойдобые тэсэжэ ядадаг юм. Саран энээнэй юуень һайхашаагаа гээшэб? Уусань гэжэ... шабгансынхидал хабтагай, Дамбагар уралтай... Хаpалши, Саранай шанаһан шулэ амаараа гараса залгяад, үүхилжэ хэбтэнэ. Үшөө зоходонол... Гах-хай!

— Бишни, Ээрүү, гэрлэхэеэ байнаб,— гэжэ Лойдоб гэнтэ хэлэбэ. — Гэрлэхэмни. Хүреэ болоо, хүн болохомни. Бишни гансааран ябажа шадахагүй хүн шууб. Намдашни, трактортал, пускачь хэрэгтэй. Тэрэгүйдэ хосорхоб.

«Гах-хай»,— гэжэ Түб бодобо.

— Мүнөө үдэшэ хамтархабди... Саран бидэ хоер... Үглөөдэр, юун гэжэ нэрлэхэ юм даа, хурим гэхэдэ хурим бэшэ, юрэл, нүхэдөө суглуулжа бага зэргэ зугаалха, хүхихэ гэжэ шиидээбди...

«Бу-бубу-зар-р гах-хай»,— гэжэ Түб бодоод, халбагаа табиба.

— Тиигээд би шамайе урихагэжэ үлөөб. Сараншье гуйгаа һэн, — гэжэ Лойдоб үргэлжэлнэ.— Ошоорой даа, Ээрүү. Архи уухабди... Басагад байха, Залуу басагад. Танилсахаш...

Түб ойлгожо ядангяар Лойдоб тээшэ хараба. Тэрэниие таниба гүй. Хододоо хадхуур үгэтэй, шогууша байдаг аад, мүнөөдэр ойлгогдошогүйгөөр хубилшаһаниинь бүришье гайхалтай байба.

— Ши заабол байха еһотойш. Саран тиигэжэ гуйгаа һэн. Бишье өөрынгөө зүгһөө үбгэниинь хадаа, урина гээшэб...

«Үб-гэ-ниинь»,— гэжэ Түб досоогоо жэрхэнгеэр шоглон дабтаба.— Үб-гэ-нии-нь... Гах-хай!».

— Нэгэл муу юумэн гэхэдэ, үмдэхэ горитой хубсаһа үгыб,— гээд, Лойдоб һанаа алдаба.— Ямаршье толгой гээшэб даа! Олоһон мүнгөө бултыень архи болгожорхидог байгаа ха юмбиб. Иимэ ушарай гарахада, үмдэхэ хубсаһагүй байха гэжэ... Тоһотой хубсаһаараа һууханъ эшхэбтэр. Хүнүүд юун гэжэ һанахаб? Саран улайха... Би шамһаа нэгэ юумэ һураха гэжэ һанаа һэм... Ээрүү, хэрбээ үлүү костюмтай һаа, намдаа үмдэхүүлхэгүй гүш? Нэгэл үдэшөөр?

— Бо-бо-б-ббо-л-ло-х-хо,— гэжэ Түб өөрөөшье мэдэнгүй дүлижэрхибэ.

— Өөртэшни үшөө бии юм гү?

— Б-б-ии...

— Һайн даа, нүхэрни,— гээд Лойдоб зузаан уралаа хизэрүүлэн, энеэбхилшэбэ.— Ехэл туһа хүргэбэш даа. Ши үглөөдэр яаха аргагүй байха еһотойш. Мининингээ хүн болохые харахаш... Хаха!.. Зай, бишни, Ээрүү, гэртээ харихамни. Юу хээ бэлдэхэ хэрэг гараад байна,— гээд, тэрэ хүл дээрээ бодожо, саашаа ябантараа, гэдэргээ тэхэрижэ ерээд: — Ши намда муу һанажа бү ябаарай,— гэжэ юундэшьеб гуйба.

Түб Лойдобой добын саагуур далда оротор хойноһоонь хаража һуутараа, өөдөө хараад хэбтэшэбэ.. Хүхилгэншье, залуу басагадшье тэрэниие һонирхуулнагүй. Мүн Саранше мүнөө юундэшьеб һонирхуулнагүй. Хэрбээ тэрэ ошоо һаа, хэниешье обеорхогүй. Уйдхартай болошохо. Гансал нэгэ тээ углууда һуугаад, архи гудамхижал мэдэхэ. Архи — һайн хэрэг. Ямаршье таалалгаһаа охитой... Түб ууха. Ууха. Нэрэ солоео гээжэрхихэб гэжэ айха юумэн үгы. Ээрүү хэбээрээл үлэхэ. Юу гээ гээхэб? Олоогүй юумэеэ гээхэгүйш. Түб архиншан бэшэ, тиибэшье ууха!!!

Тэрэ хүдэлэнгүй хэбтэнэ. Хүбхытэрөө эсхэгдэһэн газар дороһоонь һэрюунээр жэгнэн, зэрлиг түрэлөөр анхилан, аалиханаар һанаа алдахадал гэнэ. Шубууд дуулалданагүй, хорхой шумуулнууд таршаганагүй, гэрэлтэй, тунгалаг, агууехэ аалин байдал оршоно. Халуунһаа ойгожо, нэгэ байрадаа хүргэһан, хаанаһаашьеб бии болоһон бөөн сагаан үүлэд үлэ мэдэг шэнгэрэн һимынэ. Үүлэд хайлана. Удаанаар, удаанаар...

Тэрэнэй ерэхэдэ, хүнүүд сугларшаһан, хүхилгэн эхилшэһэн байба. Түбые ямаршьеб хоер басагадай хоорондо һуулгабад. Түб бахардашаба. Тэрэ һарюу нюдэдөө хоер тээшэнь хилайлган, нэгэн доро хажуудахи хоерoo хараадхиба. Баруун гар таладань дүүрэн бэетэй, бүри залуухан, үндэр үбсүүтэй, өөдөө халта шогнойд гэһэн набтархан, хөөрхэн хамартай, гоё басаган һууна.

«Багша» гэжэ Түб тухайлба.

Зүүн хажуудань баһа залуу басаган. «Сэбэрхэн,— гэжэ тэрэ бэеэ хуряан бодоно.— Энэм хэн гээшэб? Хэбэрынь, студентка...»

Тэдэ хоер басагад мэнэ гэнээр ондоо тээ ошожо һуухань гэжэ Түб һанаба. Теэд тэдэнь хүдэлбэгүй. Тэрэ гол руугаа модо шаалгажархиһандал гухагар, мануулхай шэнги юумэ хүдэлэнгүй, аалиханаар амилан һууна. Хажуугаарнь, урдуурнь басагад. Бултандаа сэбэрнүүд, энеэмхэйнүүд. Тэдэнһээ духигаар, пудраар, залуу наһаар, үшөө ойлгогдошогүй, уйлажархима үнжэгэн юугээршьеб анхилна.

Түб иимэ олон басагадые иимэ дүтэһөө нэгэтэшье хаража үзөөгүй байгаа. Мүнөө харана. Нэгэ столдо һууна. Тэрээнһээ хэншье зайсанагүй. Хэншье жэрхэнэгүй.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

Информал

Ленинскэ субботник

Советскэ Союзай Коммунис парти байгуулагша, дэлхэй дээрэ түрүүшын социалис гүрэнэй үндэһэ һуури табигша Владимир Ильич Ленинэй түрэһөөр 120 жэлэй ойн баяр дүтэлжэ байна.

Политическэ болон ажалай эдэбхи үүсхэл гаргаха, Ильичэй ойн баярые нэрэтэй түрэтэйгөөр угтаха хүсэл эрмэлзэлтэн бахха зуураа, ВСЖД-гэй замай отделениин, «Теплоприбор», «Электромашина» заводуудай ажалша коллективүүд 1991 оной апрелиин 21-дэ Ленинскэ коммунис субботник үнгэргэхэ талаар эдэбхи үүсхэл гаргаа. Энэ үдэр хүдэлмэрилшэд өөһэдынгөө ажалай газарнуудта хүдэлжэ, город сооxиие болбосон түхэлтэй болголгодо ажалай үндэр бүтээсэ түүлаха. Тэндэ хүдэлжэ олоһон мүнгые арбан хоердохи табан жэлэй жасада, олон профилиин хүүгэдэй больница барилгада эльгээхэ. Һүүлэй дүрбэн жэлнүүдэй туршада субботнигуудта хүдэлжэ олоһон 1,8 миллион түхэриг элүүр энхые хамгаалгын энэ шухала объект барилгада эльгээгдээ. 1992 ондо хүүгэдэй энэ больница түрүүшын бишыхан пациентнүүдые угтан абаха зэргэтэй.

КПСС-эй городской комитедэй бюро, арадай депутадуудай городской Соведэй гүйсэдком, ВЛКСМ-эй городской комитет городой ажалша коллективүүдэй үүсхэлые һайшааба. Эдэ ажалша коллективүүдэй үүсхэлые дэмжэхэ, тарааха талаар ойлгуулламжын болон эмхидхэлэй хүдэлмэри үргэн дэлисэтэйгээр ябуулхыень КПСС-эй райкомуудта, парткомуудта, арадай депутадуудай районно Соведүүдэй гүйсэдкомуудта, городой партийна, профсоюзна, комсомолой организацинуудта даалгагдаба. Субботнигто бэлдэхэ болон үнгэргэхэ талаар хүдэлмэрине тааруулан эмхидхэхын тула КПСС-эй горкомой секретарь Н. И. Васильевай хүтэлбэри доро городской штаб байгуулагдаа.

Городой ажалшад! 1990 оной апрелиин 21-дэ Ленинскэ коммунис субботник үнгэргэхэ талаар ВСЖД-гэй замай отделениин, «Теплоприбор», «Электромашина» заводуудай ажалша коллективүүдэй үүсхэлые дэмжэебди.

С. МАНУЕВ,
КПСС-эй горкомой үзэл сурталай таһагай инструктор.

Экологическа дэбтэр

Март һарада Улаан-Үдэдэ агаар үнгэрэгшэ һарынхида орходоо хэды дахин муухай байгаа. Тооһо тортог гурба дахин, азодой двуокись 1,5 дахин ехэ байба. Харин серын двуокись, сульфат, углеродой окись, азот болон фенолой окись городой бүхы районуудта нормоһоо дээшэлээгүй. 1-дэхи ТЭЦ-эй утаанай хойноһоо адаглахада түлишэ һайнаар шатаагдана. Хяагта, Гусиноозерск болон Северобайкальск хотонуудта агаар шэнжэлхэдэ, иимэ дүнгүүд гаража ерээ: Северобайкальск болон Гусиноозерскдо, Хяагтада тооһо тортог 1,3 дахин, Хяагтада углеродой окись 1,3 дахин, Гусиноозерск болон Северобайкальскда азодой двуокись 1,5 дахин ехэ.

Тыя, Сүхэ, Хелго, Дээдэ Ангар, Гоуджекит, Баргажан, Сэлэнгэ болон Үдэ голнуудай агаарай гурим хэм соогоо гэжэ шэнжэлэгдээ. Гансал Сэлэнгэ мүрэндэ фенол обеорогдоо. Харин бүхыдөө үнгэрэгшэ һарынхида орходоо ехэ хубилалтанууд болоогүй.

В. ТАТАРНИКОВ,
Буряадай ЦГМ-эй начальник.

КИНО

«ДРУЖБА»
КАЛОШИ СЧАСТЬЯ—в 9-30, ЧАША ТЕРПЕНИЯ—в 11, 12-50, 14-30, 16-20, 18-10, 20, 21-40.

«ПРОГРЕСС»
Красный зал—ШАКАЛЫ—в 9-50, 11-40, 13-30, 15-20, 17-10, 19, 21. Зеленый зал—ШАКАЛЫ—в 9, 10-50, 12-40, 14-30, 16-20, 21-30, МУДРАЯ ЦАРИЦА МАНДУХАЙ (2 серии)—в 18-10.

«РОДИНА»
МУЛЬТФИЛЬМЫ—в 9-50, КРИМИНАЛЬНЫЙ КВАРТЕТ, РОК И ФОРТУНА—в 11, 14-30, 18, 21-30.

«ОКТЯБРЬ»
ЭГРЕТА ИЗ СЛОНОВОЙ КОСТИ—в 9-40, КРИМИНАЛЬНЫЙ КВАРТЕТ, РОК И ФОРТУНА—в 11-10, 14-10, 17-10, ВСТРЕЧА (2 серии)—в 20-10, ночной сеанс—ПОД ПРИНУЖДЕНИЕМ—в 23.

«ЭРДЭМ»
КАВКАЗСКАЯ ПЛЕННИЦА, ИЛИ НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ ШУРИКА—в 9-40, 11–0, 12-40, 14-20, КАК ТРИ МУШКЕТЕРА (2 серии)—в 16, 18-30, 20-50.

Байгаали һэргэнэ.

Дмитрий АЛТАЕВАЙ фотоэтюд.

Хуули сахихал хэрэгтэй

Манай республикын городууд болон хүдөө нютагуудаар һунгалтатай холбоотой гайхамшаг ажал хэрэгүүд бэелүүлэгдэдэг байна. Тушаалһаа, ээлжэ байһан һуурииһаа дулдыдангүйгөөр хуулиин бии һэн хойно тэрэниие хаа хаанагүй бултадаа нарин нягтаар сахиха зэргэтэйбди. Гэхэ зуура, хуулиие нютагай ёһоор, өөрынхеэрээ, тайлбарилдаг баримтанууд ушарна гэжэ элирүүлэгдэнэ.

Нэгэ жэшээ хараябди. Баргажанай райондо хуулиие ямараар ойлгодог бэ?

«...Нютагай Соведэй депутадта кандидат, сельсоведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ (Юбилейный поселок — автор) Валентина Адольфовна Шадрина үгэһэн дуунуудые тоололжо гаргаха үедэ хабаадалсажа, буруу ябадал гаргаа гэжэ олохон хүнүүд тоолоно.

Тэрэ эндэ хабаадалсаха эрхэтэй байгаа гү, али тэрэнэй ябадал һунгалта тухай хуулиие эбдэһэн хэрэг болоно гү гэжэ ойлгуулжа үгэхые гүйнаб...».

А. ПОСТНИКОВ,
һунгуулиин комиссиин түрүүлэгшэ.

(«Баргажанай үнэн», 1990 оной мартын 27).

Хуулиин бии байгаашье һаань, тэрэниие гүнзэгыгөөр тайлбарилан ойлгуулха хэрэгтэй гээшэ ха. Харин тэрэниие ямараар тайлбарилна гээшэб.

«1990 оной мартын 25-да Юбилейный поселогто А. В. Родиной, секретарь А. В. Гаськовагай түрүүлэлгэ доро хүдөөгэй болон участогай һунгуулиин комиссинуудай хамтын заседани болоо... Арадай депутадта кандидат байһан аад, Юбилейный поселогой хүдөөгэй Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ В. А. Шадрина һунгалта бэлэдхэлгэдэ, үнгэргэлгэдэ бодото туһаламжа хүргөө гэжэ комисси тодорхойлоо. Тэрэ үгэһэн дуунуудые тоолоожо гаргаха үедэ комиссиин гэшүүдтэ туһалаа гэжэ мүн лэ баталагдаа...».

«В. А. Шадринагай һунгалта тухай хуули эбдэһэн тухай хөөрэлдөө үүсхэхэ үндэһэ баримта үгы гэжэ хүдөөгэй һунгуулиин комисси тоолоно» гэжэ саашадань уншанабди. («Баргажанай үнэн», байгша оной апрелиин 5).

Түрүүлэгшэ, секретарь, мүн комиссиин гэшүүншье бэшэ, харин «һунгуулиин комиссинуудай «даалгабаряар» партбюрогой секретарь гараа табяа. Тиигээд тиитэрээ энэ тэмдэглэл соо «даалгабариин ёһоор» гэһэн үгэ тушаа иимэ тобшолол хэгдэхэ байна: эдэ асуудалнуудые мэдэхэгүй байһан дээрэһээ А. Постников редакцида хандаа гээшэ ха».

«Үгэһэн дуунуудые тоолохо үедэ туһаламжа хүргэхэ» гээшэ юун бэ, хуулиин ёһоор энэ ямар байхаб гэһэн асуудал тушаа Түбэй һунгуулиин комисси тодорхой һайнаар ойлгуулжа үгэхэ зэргэтэй гэжэ һанаха байнабди.

В. ВЛАДИМИРОВ.

Би 15 наһатайб, юһэдэхи класста һуранаб. Танилнуудай олоншье һаа, ёһотойл хани нүхэд нэмда хэзээдэшье байгаагүй. Шамайе хэншье ойлгохогүй, ойлгохо гэжэ хүсэдэгшьегүй гэжэ һанахада, досоо аягүй болодог. Гансаардажа, уйдхар гашуудалда дарагдаад байхадаа, ажабайдалай удха тухай ходо ходо бодожо үзөөд, харюу олодоггүйб.

Гансаардалгын, олон юумэ ойлгохогүй ябадалай асуудалнууд минии олохон сасуутанай һанаае зобоодог ёһотой гэжэ этигэнэб. Тиимэһээ тэдэнэртэй танилсаха хүсэлтэйб.

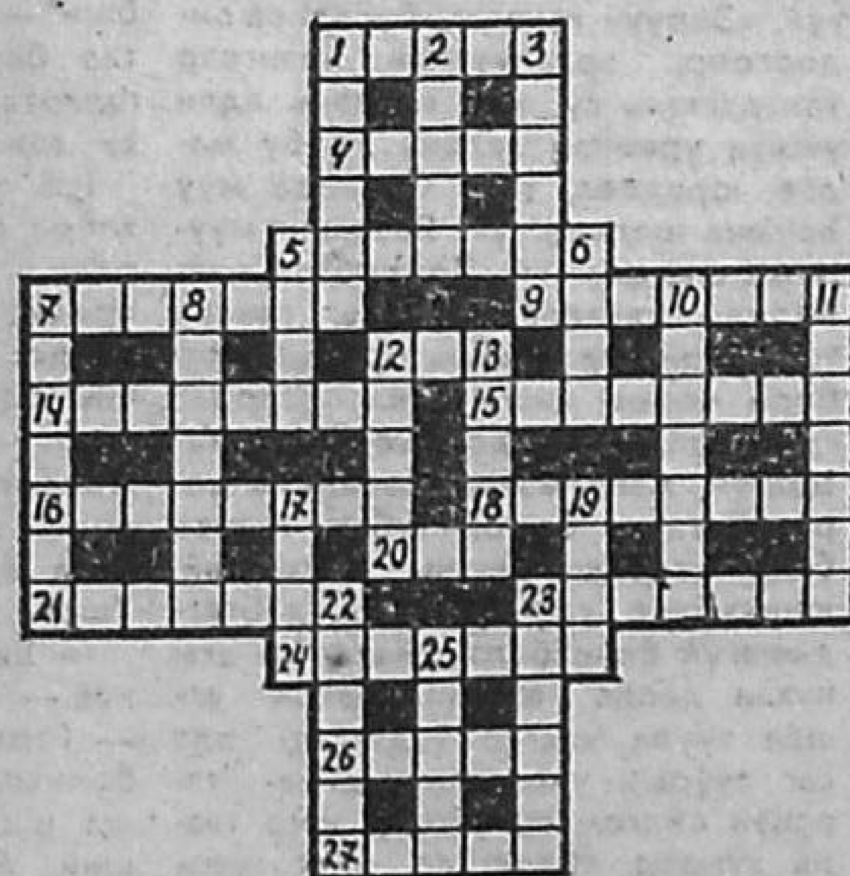
Гансал шуналай талаар бэшэ, харин ухаатай сэсэн хани нүхэдые олохо хүсэлтэйб.

Гол түлэб ород уран зохеолшод болон поэдүүдые уншадагби. Уран зурагта дуратайб. Сүлөөтэй сагтаа нэхэдэг, угалзатуулан оедогби, эдеэ хоол бэлдэхэ дуратайб.

ЛЮДМИЛА.

670002, Улаан-Үдэ хото, Буйкогой үйлсэ, 12, кв. 7.

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. Система украшения архитектурных сооружений. 4. Персонаж романа Ярослава Гашека. 5. Город в Румынии. 7. Характер поверхности бумаги. 9. Специальность врача. 12. Суп из рыбы. 14. Советский писатель. 15. Балерина Большого театра. 16. Специалист-языковед. 18. Кличка коня Дон Кихота. 20. Остров у берегов Японии. 21. Приток Днестра. 23. Советский композитор, автор популярной песни «Катюша». 24. Разновидность очков. 26. Брат жены. 27. Тонко скрученная пряжа.

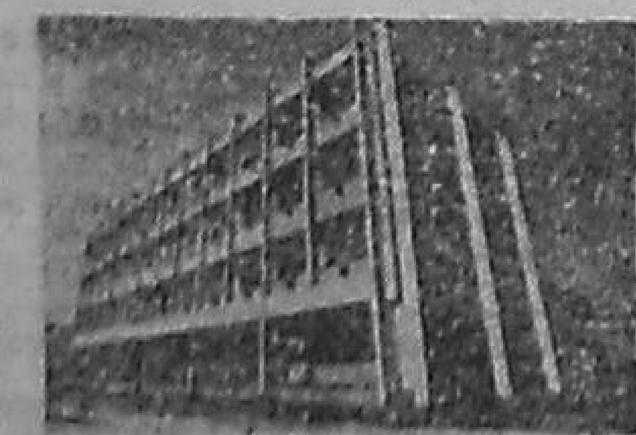
ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Героиня оперы Сен-Санса. 2. Латышский музыкальный инструмент. 3. Хозяйственная утварь. 5. Водоем. 6. В греческой мифологии — сын Дедала. 7. Корпус самолета. 8. Персонаж трилогии А. Толстого «Хождение по мукам». 10. Советский поэт, автор сборника «Сердцебиение». 11. Сельскохозяйственная машина. 12. Газета — центральный орган итальянских коммунистов. 13. Цветок. 17. Река в Омской области. 19. Химическое соединение. 22. Хищная птица. 23. Светозащитная оправа фотообъектива. 25. Обезжиренное молоко.

АПРЕЛИИН 1-ДЭ ТОЛИЛОГДОҺОН КРОССВОРДЫН ХАРЮУНУУД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. Празеодим. 4. Мануфактура. 7. Ленск. 8. Глиэр. 10. Старт. 14. Ротина. 16. Ворона. 17. Фрагмент. 18. Оперетта. 19. Кризис. 21. Якутка. 23. Чабан. 25. Нерпа. 26. Оникс. 27. Иллюминатор. 28. Спектакль.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Плаксин. 2. Епанча. 3. Мурильо. 5. Нейтралитет. 6. Аэростатика. 9. Графика. 11. Тактика. 12. Реформа. 13. Шарабан. 15. Апекс. 16. Время. 20. Импульс. 22. Консоль. 24. Батист.

«Алтарганын» 4-дэхи номер апрелиин 21-дэ гараха гэжэ уншагшадтаа мэдэзсэнэбди

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. Телефоны: зам. редактора —2-34-06, секретариата —2-34-41; отделов: идеологический —2-43-23, социально-экономических проблем — 2-43-23, писем и образования, переводов —2-40-57, корректорская —2-35-74.

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА СУББОТЫН ҮДЭРНҮҮДТЭ ГАРАДАГ.

Газета отпечатана в республиканской типографии Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35. Н-04432.

Редактор
Александр ДРУЖИНИН.